

SVENSKT NÄRINGS LIV

Håller svensk högre utbildning måttet när det kommer till kvalitet och relevans?

EN JÄMFÖRANDE ANALYS AV SVENSK HÖGRE UTBILDNING
UR ETT KOMPETENSFÖRSÖRJNINGSPERSPEKTIV

JUNI 2022

Författare:

Mikaela Almerud, Maria Ricksten, Catharina Palm, Nils Karlsson och Amanda Bengtsson Jallow, Fugert & Co Utvärdering
Ulrika Wallén, Svenskt Näringsliv

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	4
Inledning	6
Bakgrund och uppdrag	6
Metod och genomförande	7
Disposition	8
Kvalitet i högre utbildning	9
Svenska studenter har relativt goda förkunskaper – men inte i matematik	11
Sverige lägger en allt mindre andel av BNP på högre utbildning	12
Svenska studenter är förhållandevis nöjda med kvaliteten i utbildningen	13
Sverige har minst lärarledd undervisningstid	13
Den högre utbildningens relevans	15
Sverige dimensionerar inte den högre utbildningen utifrån arbetsmarknadens behov ..	16
Sverige	16
Norge	17
Danmark	17
Österrike	18
Nederländerna	18
Nederländerna och Irland har ett stort arbetsmarknadsinflytande i den högre utbildningen	18
Etableringen på arbetsmarknaden bland nyexaminerade i Sverige är förhållandevis låg	20
Arbetslösheten bland högskoleutbildade generellt är högst i Sverige	22
Matchningen på den svenska arbetsmarknaden har förbättringspotential	24
Svenska studenter tjänar minst på sin högskoleutbildning	25
Effektivitet i högre utbildning	27
Svenska studenter påbörjar och avslutar sina studier relativt sent	27
Prestationsgraden bland svenska studenter skiljer sig beroende på typ av utbildning ..	29
I Sverige tar färre än hälften av studenterna examen	30
Endast fyra av tio studenter i Sverige tar examen inom avsatt tid	31

Slutsatser och reflektioner	33
Svensk högre utbildning håller inte måttet sett ur ett kompetensförsörjningsperspektiv	33
Kvalitet	34
Relevans	34
Effektivitet	35
Politiska reformer för bättre tillgång till kompetens	37
Högskola	37
Grund- och gymnasieskola	38
Forskning	38

Tabeller

Tabell 1. Indikatorer	7
Tabell 2. Förkunskaper (Pisa)	12
Tabell 3. Hur Sverige står sig i jämförelsen	36

Figurer

Figur 1. Utgifter – privata och offentliga – för högre utbildning som procent av BNP	12
Figur 2. Nöjdhet bland studenter	13
Figur 3. Antalet timmar lärarledd undervisning per vecka	14
Figur 4. Arbetslöshet 3 år efter examen	21
Figur 5. Sysselsättningsgrad 1–3 år efter avslutad examen	22
Figur 6. Arbetslöshet bland individer med högre utbildning	23
Figur 7. Arbetslöshet i Sverige efter utbildningsområde	23
Figur 8. Överensstämmer ditt jobb med din utbildning?	24
Figur 9. Relativ ingångslön för högskolestuderande	25
Figur 10. Avkastning på högre utbildning	26
Figur 11. Ålder vid påbörjade och slutförda kandidatstudier	28
Figur 12. Ålder vid påbörjade respektive slutförda masterstudier	28
Figur 13. Andel kandidat-, master- och doktorandstudenter	29
Figur 14. Examensfrekvens	30
Figur 15. Andel individer som tar examen inom nominell studietid	31
Figur 16. Andel studenter som tar examen inom nominell tid + 3 år inom olika yrkesexamensutbildningar	32

Förord

Sverige står inför stora samhällsutmaningar. Arbetsmarknaden förändras samtidigt som det råder kompetensbrist. Digitalisering, globalisering, klimatomställning och att fler yrkesverksamma arbetar längre upp i åldrarna utgör tillsammans genomgripande förändringar på arbetsmarknaden. Den nya las-överenskommelsen med omställningsstudiestödet, som ger enskilda individer möjlighet att ställa om genom utbildning och på så vis vara attraktiva genom hela arbetslivet, är ytterligare en förändring.

Svenskt Näringsliv företräder 49 bransch- och arbetsgivarförbund, som i sin tur representerar 60 000 små, medelstora och stora företag som tillsammans sysselsätter nästan 2 miljoner medarbetare. Det innebär att det är ett stort antal branscher och företag som spänner över många olika områden. Tre av tio rekryteringsförsök misslyckas på grund av att det inte finns medarbetare med rätt kompetens att rekrytera. Så mycket som 71 procent av företagen tycker att det är svårt eller mycket svårt att rekrytera personer med en högskoleutbildning. Kompetensbristen hindrar också klimatomställningen då 60 procent av branscherna, framför allt stora delar av industrin och samhällsbyggnadssektorn, menar att deras svårigheter att rekrytera rätt kompetens hindrar klimatomställningsarbetet redan idag.

Näringslivets kompetensbrist ställer krav på hög kvalitet och relevans i såväl grundutbildning som fort- och vidareutbildning för yrkesverksamma – det som kallas det livslånga lärandet. Därför menar Svenskt Näringsliv att utbildningsutbudet i högskolan måste utformas för att underlätta näringslivets kompetensförsörjning. God samverkan mellan universitet, högskolor och näringslivet är en viktig framgångsfaktor för att lyckas med att nå en bättre matchning av utbud och efterfrågan.

I föreliggande rapport har Faugert & Co Utvärdering på uppdrag av Svenskt Näringsliv genomfört en analys av svensk högre utbildning jämfört med flera andra länder ur ett kompetensförsörjningsperspektiv. Faugert & Co Utvärdering har författat hela rapporten. Svenskt Näringsliv ansvarar dock för det avslutande kapitlet ”Politiska reformer för bättre tillgång till kompetens”. Avsnittet innehåller reformförslag som omfattar den högre utbildningen, men även ett antal policyförslag avseende grund- och gymnasieskola eftersom reformer på samtliga utbildningsnivåer i utbildningskedjan är viktiga för att stärka kompetensförsörjningen.

Rapporten är att betrakta som ett underlag för hur det svenska utbildningssystemet presterar internationellt sett, tillsammans med reformförslag för den fortsatta diskussionen kring högre utbildningspolitiska prioriteringar inför kommande mandatperiod. Det är vad näringslivet ser som mest prioriterat och efterfrågat för att möta kompetensförsörjningsutmaningen. Målet är ett högre utbildningssystem som bättre underlättar för näringslivets kompetensförsörjning.

Stockholm i juni 2022

Ulrika Wallén

Högskolepolitisk expert
Svenskt Näringsliv

Sammanfattning

Tillgång till rätt kompetens är centralt för konkurrenskraften för såväl enskilda företag som för Sverige som land. Sveriges näringsliv karaktäriseras av en hög kunskapsintensitet samt produkter och tjänster med högt förädlingsvärde, vilket ställer särskilt höga krav på specialistkompetens.

Utmaningarna med att hitta rätt typ av kompetens är märkbara. Enligt Svenskt Näringslivs senaste rekryteringsenkät¹ misslyckas tre av tio rekryteringsförsök, ofta på grund av att det inte finns kandidater med rätt kompetens. Drygt sju av tio företag tycker att det är svårt eller mycket svårt att rekrytera personer med en högskoleutbildning. Enligt tre av fyra branscher riskerar kompetensbristen att bli ett hinder för såväl klimatsomställningen som digitalisering framöver. 60 procent menar att svårigheter att rekrytera kompetens redan idag hindrar klimatomställningen.² Svårigheterna att hitta efterfrågad kompetens hämmar såväl produktivitet och konkurrenskraft som tillväxt.³ Dessutom går digitaliseringen långsammare än vad den hade behövt göra. Situationen ställer höga krav på utbildningssystemet, särskilt på den högre utbildningen som är central för att utbilda och tillgängliggöra den mest kvalificerade specialistkompetensen.

En viktig fråga är därför huruvida den högre utbildningen i Sverige håller den kvalitet, relevans och effektivitet som krävs för att underlätta kompetensförsörjningen samt främja omställning och livslångt lärande. Den här studien visar att den inte gör det. I studien jämförs Sverige med Danmark, Irland, Nederländerna, Norge och Österrike, samt i vissa fall Belgien, avseende ett antal indikatorer som avser att mäta kvalitet, relevans och effektivitet i utbildningssystemet. För en majoritet av indikatorerna presterar Sverige sämst eller näst sämst.

Svenska studenter har relativt goda **förkunskaper** och kan därmed antas ha relativt goda förutsättningar för att bedriva högre studier. Sverige har haft en stabil **finansiering** av högre utbildning över tid. Dock noteras en trend att Sverige lägger en allt mindre andel av BNP på högre utbildning.

Svenska studenter är nöjda med sina studier. **Undervisningstiden** i Sverige är dock den kortaste bland jämförelseländerna. Svenska studenter får i genomsnitt endast elva timmar lärarledd tid per vecka. Det riskerar att påverka **prestationsgraden** negativt. Prestationsgraden i Sverige skiljer sig mellan olika typer av utbildningar, men mycket tyder på att den kan förbättras och att mer resurser behöver riktas mot att få studenter att klara av sina studier.

¹ Svenskt Näringsliv (2021), Rekryteringsenkäten 2021, Sverigerapport

² Svenskt Näringsliv (2021), Kompetensförsörjning för klimatomställningen

³ Svenskt Näringslivs (2020), Näringslivets underliggande kompetensbehov och rekryteringsmönster – Rekryteringsenkäten 2020

Dimensioneringen i Sverige utgår från studenternas efterfrågan. Sverige är det land i jämförelsen där relationen mellan utbildningsutbud och arbetsmarknadens efterfrågan är svagast. I Danmark såväl som i Nederländerna är dimensioneringen av den högre utbildningen tydligt anpassad till efterfrågan på kompetens på arbetsmarknaden.

Sverige är också det enda land i jämförelsen som saknar strukturer för **arbetsmarknadsinflytande** på systemnivå. Till skillnad från jämförelseländerna finns få möjligheter för arbetslivet att påverka utbildningarna, oavsett om det gäller dimensionering eller utbildningarnas innehåll. Detta riskerar att göra utbildningarna mindre aktuella och försvårar samverkan med arbetslivet.

Sverige har näst **högst arbetslöshet** bland studenter 3 år efter examen och högst arbetslöshet bland högskoleutbildade personer generellt. Nederländerna och Danmark, som har en politik som tydligt indikerar vikten av att den högre utbildningen ska främja kompetensförsörjningen, har i stället den lägsta arbetslösheten bland studenter 3 år efter examen. **Sysselsättningsgraden** bland svenska studenter 1–3 år efter avslutad examen är omkring 90 procent, vilket placerar Sverige i mitten i jämförelsen.

Sverige har vidare **lägst relativ ingångslön** och den klart lägsta **avkastningen på högre utbildning** bland jämförelseländerna. Svenska studenter **påbörjar och avslutar sina studier** senare än i något jämförelseland. Examensfrekvensen i Sverige är 44 procent, vilket är den näst lägsta bland jämförelseländerna. Vidare klarar bara 42 procent av de som tar examen av att göra det inom avsatt tid. Detta leder sammantaget till **låg produktivitet** i svensk högre utbildning.

Sverige särskiljer sig i studien genom vad som tycks vara en bristande reformvilja. Det finns ett antal utredningar inom högre utbildning de senaste decennierna som inte har lett till några reformer. Sverige saknar dessutom reformer som syftar till att underlätta kompetensförsörjningen. De andra länderna i studien har, om än i varierande grad, genomfört relativt stora reformer. Den gemensamma ansatsen är att de ska öka relevansen och effektiviteten i den högre utbildningen och underlätta kompetensförsörjningen. Det ligger väl i linje med trenden att fler länder verkar för att förändra styrningen av den högre utbildningen mot ett fokus där det är centralt med ansvarsskyldighet gentemot allmänheten och att utbildningen ska komma till gagn för individer, näringslivet och samhällen.

Inledning

Bakgrund och uppdrag

Tillgång till rätt kompetens är centralt för konkurrenskraften för såväl enskilda företag som för Sverige som land. Sveriges näringsliv karaktäriseras av en hög kunskapsintensitet samt produkter och tjänster med högt förädlingsvärde, vilket ställer särskilt höga krav på specialistkompetens.

Utmaningarna med att hitta rätt typ av kompetens är märkbara. Enligt Svenskt Näringslivs senaste rekryteringsenkät⁴ misslyckas tre av tio rekryteringsförsök, ofta på grund av att det inte finns kandidater med rätt kompetens. Drygt sju av tio företag tycker att det är svårt eller mycket svårt att rekrytera personer med en högskoleutbildning. Enligt tre av fyra branscher riskerar kompetensbristen att bli ett hinder för såväl klimatsomställningen som digitalisering framöver. Svårigheterna att hitta efterfrågad kompetens hämmar såväl produktivitet och konkurrenskraft som tillväxt.⁵ Situationen ställer höga krav på utbildningssystemet och särskilt på den högre utbildningen som är central för att utbilda och tillgängliggöra den mest kvalificerade specialistkompetensen.

Tidigare undersökningar av företagens syn på högre utbildning visar på upplevda brister i såväl den högre utbildningens kvalitet som relevans.⁶ Fyra av tio företagsrepresentanter upplever att den högre utbildningen vid lärosätena brister i relevans.⁷ Många företagsrepresentanter vittnar om höga kostnader för att lära nyexaminerade hur de ska tillämpa sina (ibland alltför) teoretiska kunskaper i praktiken. De beskriver att nyexaminerade med begränsad arbetslivserfarenhet kan behöva upp till tre år på arbetsplatsen för att självständigt kunna hantera sina arbetsuppgifter. Företagen upplever också att utbildningssystemets omställning mot nya kompetenser och teknikskiften går för långsamt, vilket leder till att de ofta tvingas vidareutbilda nyexaminerade efter att de har blivit anställda.

Det finns vidare ett av företagen upplevt gap mellan tillgång och efterfrågan på högre utbildad kompetens, som är problematiskt ur ett kompetensförsörjningsperspektiv. Problematiken har framkallat återkommande diskussioner och utredningar av den högre utbildningens relevans och kvalitet men också dess effektivitet. Det finns flera studier genomförda på temat, men gemensamt är att de ofta utgår från ett lärosätes-

⁴ Svenskt Näringsliv (2021), Rekryteringsenkäten 2021, Sverigerapport

⁵ Svenskt Näringslivs rekryteringsenkät 2020 – Näringslivets underliggande kompetensbehov och rekryteringsmönster https://www.svensktnaringsliv.se/bilder_och_dokument/1keq9h_rekryteringsenkaten-2020-webbpdf_1172756.html/Rekryteringsenk%25C3%25A4ten+2020+Webb.pdf

⁶ Se till exempel rapporten "Företagens syn på högre utbildning" som publicerades av Svenskt Näringsliv 2013 och som byggde på en omfattande enkätundersökning bland företagen

⁷ Svenskt Näringsliv (2021), Fullt blås i dragskåpen? – Så tycker företagen om Sverige som forskningsnation

perspektiv med akademisk kvalitet och relevans i fokus. Lärosätenas och företagens drivkrafter skiljer sig åt. Det som är kvalitet och relevans för lärosätena behöver inte vara detsamma som kvalitet och relevans för arbetsmarknaden och vice versa.

Mot den här bakgrunden har Faugert & Co Utvärdering AB på uppdrag av Svenskt Näringsliv genomfört en fördjupad analys av den svenska högre utbildningens kvalitet, relevans och effektivitet ur ett kompetensförsörjningsperspektiv. I analysen jämförs svensk högre utbildning med ett antal länder utifrån indikatorer för kvalitet, relevans och effektivitet i högre utbildning.

Uppdragets huvudfrågeställning är:

- Håller svensk högre utbildning måttet när det kommer till kvalitet, relevans och effektivitet sett utifrån näringslivets kompetensförsörjningsperspektiv?

Metod och genomförande

I studien jämförs högre utbildning i Sverige med andra jämförbara europeiska länder. De länder som valts är Danmark, Belgien, Irland, Norge, Nederländerna och Österrike. Länderna anses vara jämförbara eftersom de har liknande förutsättningar för högre utbildning som Sverige.

Tabell 1 visar de indikatorer som använts för att jämföra länderna.

Tabell 1. Indikatorer

Kategori	Indikator
Kvalitet	Förkunskaper
	Finansiering
	Nöjd-kund-index (studenter)
	Undervisningstid
Relevans	Dimensionering/efterfrågestyrning av utbildningsutbud
	Arbetsmarknadsinflytande
	Arbetslöshet bland högre utbildade 3 år efter examen
	Sysselsättningsgrad bland högre utbildade 1–3 år efter examen
	Arbetslöshet bland högre utbildade generellt
	Överensstämmelse mellan jobb och utbildning (matchning)
	Relativ ingångslön
	Avkastning på högre utbildning
Effektivitet	Ålder för påbörjade högskolestudier
	Ålder för slutförda högskolestudier
	Prestationsgrad
	Examensfrekvens
	Andel individer som tar examen inom nominell studietid

Disposition

Efter det här inledande kapitlet följer ett kapitel om utbildningskvalitet, ett om utbildningsrelevans och sedan ett om effektivitet i högre utbildning. I samtliga kapitel redogörs först för begreppen för att sedan redovisa jämförelsen mellan länderna. Avslutningsvis presenteras övergripande slutsatser och reflektioner samt politiska reformer för bättre tillgång till kompetens.

Kvalitet i högre utbildning

Utbildningskvalitet är ett av de begrepp som diskuteras mest i högskolevärlden. Det finns dock ingen vedertagen definition av vad kvalitet är. Utbildningskvalitet och begreppet kvalitet är brett och svårdefinierat. I ordböckerna definieras kvalitet som *”en storhet som beskriver hur väl en eller flera egenskaper hos en företeelse, vara eller tjänst uppfyller ett behov”*. Kvalitet handlar alltså om att fylla ett behov och mäts således genom måluppfyllelse och hur väl en tjänst eller aktivitet motsvarar förväntningarna. Svårigheten är att förväntningarna skiljer sig åt mellan olika intressenter.

I en studie som författats på uppdrag av näringslivets forskningsinstitut, Ratio, inom ramen för projektet Framtidens kompetensförsörjning, konstateras att kvalitet inom svensk högre utbildning bedöms som *”att utbildningen vilar på vetenskaplig grund och att studenterna uppnår de mål som är angivna för respektive utbildning och utbildningsnivå”*. Kvalitetsbegreppet blir därmed ofta smalt med ett snävt fokus på utbildningen ur ett akademiskt perspektiv. Vidare konstateras att *”kvaliteten bevakas relativt endimensionellt utan koppling till relevans för arbetsmarknaden”*, något som kan bero på den historiska synen på kvalitet inom högre utbildning. Kvalitet inom högskolesektorn har traditionellt alltså varit förknippad med att utbildningen håller en viss akademisk nivå.⁸

Denna definition av kvalitet i svensk högre utbildning blir även tydlig i de regelbundna kvalitetsuppföljningar som görs av Universitetskanslersämbetet (UKÄ), vilka utgör de enda som görs återkommande. UKÄ bygger sina bedömningar på de kunskaper och färdigheter som uttryckts som mål för utbildningen, och i vilka kopplingen till arbetsmarknaden är relativt svag.

En utvärdering av det svenska kvalitetssäkringssystemet visar att utvärderingarna har startat ett omfattande förberedelsearbete på alla nivåer i verksamheterna, vilket lett till en ökad kvalitetsmedvetenhet. Lärosätena ser i det avseendet en stor fördel med det nuvarande systemet relativt tidigare kvalitetssäkringssystem.⁹ Arbetslivsrepresentanterna i utvärderingen är inte lika positiva. De uppfattar förvisso kvalitetssäkringssystemet som gediget men poängterar att arbetslivsperspektivets omfattning och bedömningsområdet arbetsliv och samverkan är otydligt formu-

⁸ Ratio (2013): Saknar den högre utbildningen relevans? En jämförande studie av högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning, https://www.publikt.se/sites/default/files/2013-12/saknar_den_hogre_utbildningen_relevans.pdf

⁹ Faugert & Co Utvärdering (2020): Utvärdering av nationellt system för kvalitetssäkring av högre utbildning, https://www.uka.se/download/18.469ce03b175c8605dac5fe8/1606896983621/Utv%C3%A4rdering%20av%20nationellt%20system%20f%C3%B6r%20kvalitetss%C3%A4kring%20av%20h%C3%B6gre%20utbildning_Final%20report_201201.pdf

lerade samt att lägstanivån gällande lärosätenas arbetslivskoppling ibland medges vara för låg.¹⁰ Även om kvalitetssäkringssystemet ska vara en kompromiss mellan resultatstyrd och processinriktad granskning ligger tonvikten av bedömningen på processer. I princip ingen del av resultatstyrningen utgörs av indikatorer som kopplar till kompetensförsörjning.

Hur utbildningen gagnar individer, näringsliv och samhällen och hur detta följs upp genom bland annat kvalitetssäkringssystem har blivit mer uppmärksammat de senaste åren. I en global studie av extern och intern kvalitetssäkringsutveckling¹¹ poängteras att traditionella metoder för intern och extern utvärdering inte längre är tillräckliga för att säkerställa en acceptabel nivå på den högre utbildningen eller för att möta behoven i samhället. Fler och fler regeringar verkar därför för att förändra styrningen, inklusive kvalitetssäkringen av den högre utbildningen, mot ett nytt fokus på ansvarsskyldighet gentemot allmänheten och att utbildningen ska komma till gagn för individer, näringslivet och samhällen.¹²

Det ligger delvis i linje med Svenskt Näringslivs syn på kvalitet i högre utbildning, där det betonas att kvalitet i högre utbildning behöver ses som två olika aspekter. Dels kvalitet som pedagogik och undervisningens form, dels som utbildningens resultat, det vill säga vilka kunskaper och färdigheter studenterna får. Svenskt Näringsliv poängterar särskilt det sistnämnda i sin definition av kvalitet, och menar att nuvarande kvalitetssäkringssystem inte mäter resultat i form av vilka kunskaper och färdigheter studenter har vid examen.¹³

Svenskt Näringslivs syn på kvalitet tangerar i sin tur delvis synen hos European University Association (EUA), som delar in kvalitet i högre utbildning i tre kategorier: kvaliteten i lärandet, kvaliteten i undervisningen och kvaliteten i utbildningen. Med kvalitet i undervisningen avses hur bra lärarna är, medan kvalitet i lärandet handlar mer om lärandemål och vilka kunskaper och färdigheter studenterna har efter avslutade studier. Kvaliteten i utbildning handlar om den övergripande kvaliteten i utbildningen som helhet.¹⁴

Norge har nyligen publicerat en statlig utredning i syfte att definiera vad kvalitet i den högre utbildningen är. Utredningen konstaterar att det är ett begrepp som innehåller en mångfald av aspekter och därför inte fullt ut går att definiera. I stället är kvalitet utfallet av ett antal indikatorer som på olika sätt och från olika perspektiv används för att mäta kvalitet för olika avnämare. Den norska utredningen menar vidare att effektivitet och relevans är centrala delar av kvalitetsbegreppet.¹⁵

¹⁰ Ibid

¹¹ Studien har gjorts av INQAAHE, i samarbete med de regionala kvalitetssäkringsnätverken så som ENQA, CANQATE, APQN, ANQAHE och CEENQ

¹² S. Karakhanyan & B. Stensaker (2020): Global Trends in Higher Education Quality Assurance

¹³ Svenskt Näringsliv (2019): Reformen för en högskola i världsklass https://www.svensktnaringsliv.se/bilder_och_dokument/5ni811_skuggrapport_-_en_akademi_for_kunskapsekonomi_webbpdf_1132641.html/BINARY/Skuggrapport_-_en_akademi_for_kunskapsekonomi_webb.pdf

¹⁴ EUA (2020): Exploring higher education indicators <https://www.eua.eu/downloads/publications/indicators%20report.pdf>

¹⁵ Meld. St. 16 (2016–2017) – Kultur for kvalitet i høyere utdanning <https://www.regjeringen.no/contentassets/ae30e4b7d3241d5bd89db69fe38f7ba/no/pdfs/stm201620170016000dddpdfs.pdf>

De kommande avsnitten redogör för hur Sverige står sig i jämförelsen sett till ett antal indikatorer som på olika sätt knyter an till kvalitet: förkunskaper, finansiering, lärarledd undervisningstid och studenters nöjdhetsgrad. Eftersom kvalitet i högre utbildning historiskt har definierats relativt endimensionellt saknas dock indikatorer som på ett konkret sätt kopplar till ett kompetensförsörjningsperspektiv genom att mäta examinerade studenters kunskaper och färdigheter. I enlighet med den norska utredningen utgår föreliggande studie i stället från att även indikatorerna för effektivitet och relevans är viktiga för bedömningen av kvaliteten i högre utbildning.

Svenska studenter har relativt goda förkunskaper – men inte i matematik

Något som påverkar den högre utbildningens utfall är vilka förkunskaper de studenter som påbörjar högre utbildning har. Det är svårt att hitta jämförbara data, men en indikator som möjliggör jämförelser mellan länder är resultaten från Pisa. I tabell 2 illustreras utfallet från Pisa-undersökningen 2018. Av denna framgår att Sverige står sig relativt väl bland jämförelseländerna. Det gäller främst i läsförståelse där Sverige presterar i toppen. Det gäller dock inte i matematik, något som uppmärksammas av olika aktörer under längre tid. Redan 2014 kom till exempel starka signaler från ingenjörsutbildningarna om att var femte högskolestudent inte klarade matematiken på grundskolenivå.¹⁶ Trots ett stort extra påslag matematiktimmarna i grundskolan sedan 2013 visar en relativt ny studie från Sveriges Ingenjörer att effekterna uteblir.¹⁷ Andreas Schleicher, OECD:s chef för utbildningsfrågor och ansvarig för Pisa, menar att svenska elever tror att bra resultat är en fråga om talang och tur, medan elever i högpresterande länder har insett betydelsen av den egna arbetsinsatsen.¹⁸

Om studenters förkunskaper brister påverkar det förutsättningarna att klara av studierna och riskerar att få negativa effekter på de kunskaper och färdigheter studenter har vid examen. Matematikkunskaper är avgörande för många företags framgångar, och är en gemensam nämnare för alla branscher för att klara klimat-omställningen.¹⁹ Svenska högskolestudenters bristande kunskaper inom ämnet riskerar att ytterligare förvärra den brist som råder på framför allt tekniska kompetenser.

¹⁶ Jelmini, M (2014): Låga mattekunskaper sänker nivån, <https://www.svd.se/a/e4abe6d9-97c0-3db3-9fdc-cb700244eeb9/laga-mattekunskaper-sanker-nivan>

¹⁷ Sveriges ingenjörer (2021): NY RAPPORT – Sjunkande mattekunskaper trots fler ämnestimmar, <https://via.tt.se/pressmeddelande/ny-rapport-sjunkande-mattekunskaper-trots-fler-amnestimmar?publisherId=3038139&releaseId=3297106>

¹⁸ Dagens Samhälle (2018): Utan goda mattekunskaper blir det inget nytt Spotify <https://www.dagensamhalle.se/styrning-och-beslut/kommunpolitik/utan-goda-mattekunskaper-blir-det-inget-nytt-spotify/>

¹⁹ Kompetensförsörjningen för klimatomställningen, Svenskt Näringsliv, 2021

Tabell 2. Förkunskaper (Pisa)

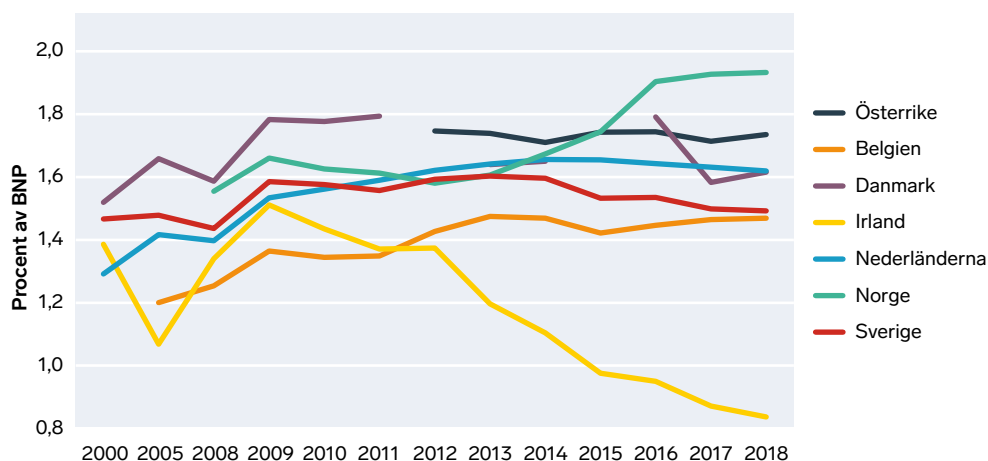
Förkunskaper (Pisa)	Naturvetenskap	Läsförståelse	Matematik
Sverige	499	506	502
Norge	490	499	501
Danmark	493	501	509
Österrike	490	484	499
Irland	496	518	500
Belgien	499	493	508
Nederländerna	503	485	519

Not: Poäng per land.

Källa: Pisa (2018)

Sverige lägger en allt mindre andel av BNP på högre utbildning

I figur 1 illustreras hur stor andel av BNP jämförelseländerna investerat i högre utbildning mellan 2000 och 2018. Danmark har historiskt investerat mycket i högre utbildning, men som andel av BNP investerar nu Norge mest med cirka 1,9 procent av BNP. Irlands investeringar som andel av BNP har minskat över tid, vilket är kopplat till en kraftig BNP-tillväxt. Irland har haft en genomsnittlig BNP-tillväxt på 5 procent sedan år 2000, vilket är mer än dubbelt så mycket som i de övriga länderna. Sverige har en relativt stabil utveckling. På senare tid går det dock att se att Sverige lägger en allt mindre andel av BNP på högre utbildning.

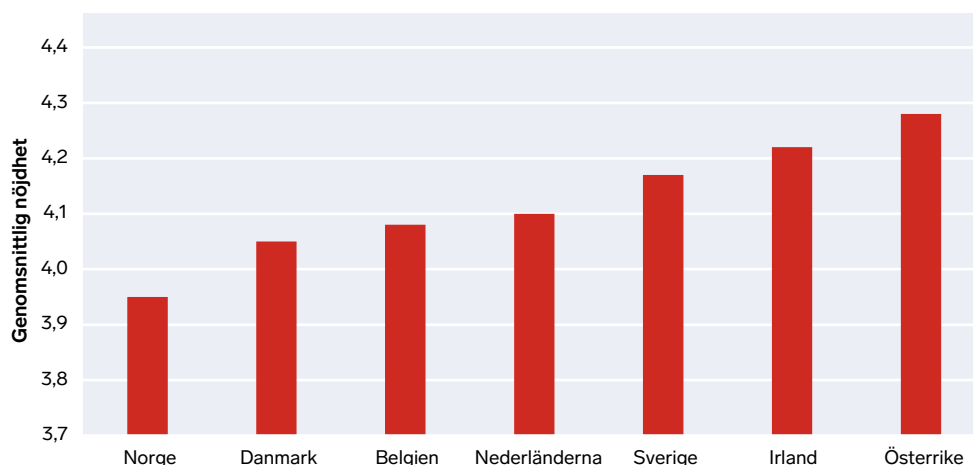
Figur 1. Utgifter – privata och offentliga – för högre utbildning som procent av BNP

Källa: OECD

Svenska studenter är förhållandevis nöjda med kvaliteten i utbildningen

Hur mycket av ett lands utgifter som läggs på högre utbildning behöver inte nödvändigtvis korrelera med kvaliteten på utbildningen. Figur 2 illustrerar resultatet från ”The Global Student Satisfaction Report”. Denna bygger på en undersökning bland studenter i vilken de får gradera karriärmöjligheter, studentlivet, interaktionen mellan studenter och lärare, antagningsprocessen med mera på en skala 1–5. Norge, som lägger högst andel av sin BNP på högre utbildning, har till exempel de minst nöjda studenterna. Sverige, som jämfört med de övriga länderna spenderar mindre på högre utbildning, får i stället ett högt resultat i rapporten.²⁰

Figur 2. Nöjdhet bland studenter

Nöjdheten mäts på en skala där 1 = låg nöjdhet och 5 = hög nöjdhet.

Källa: Global Student Satisfaction Report (2021)

Sverige har minst lärarledd undervisningstid

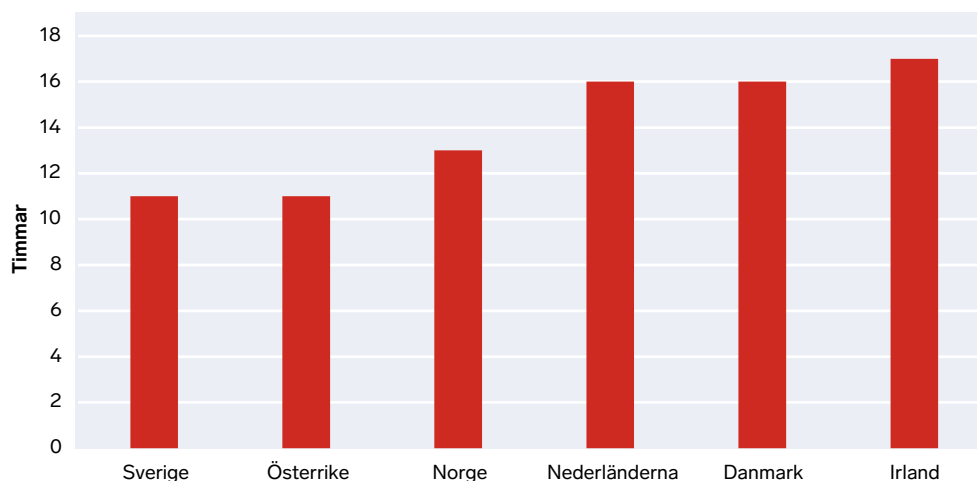
Det är inte bara investeringarna i sig som är betydelsefulla, utan också hur de används. I figur 3 visas data från Eurostudent (2021) över den genomsnittliga undervisningstiden, eller mer specifikt antalet timmar lärarledd undervisning per vecka. Enligt denna har svenska studenter på grundnivå minst lärarledd undervisningstid i Europa. En studie från UKÄ visar att studenter som exempelvis läser sociologi, litteraturvetenskap eller historia har i genomsnitt cirka 6–7 timmars lärarledd undervisningstid i veckan.²¹

²⁰ The Global Student Satisfaction Report 2021 https://studyportals.com/wp-content/uploads/2021/10/01092021_GSSA-Report-2021-1.pdf

²¹ UKÄ (2018): Lärarledd tid i den svenska högskolan – En studie av scheman <https://www.uka.se/download/18.5817b17f16658cb9f755017/1540904435998/rapport-2018-lararledd-tid-i-den-svenska-hogskolan.pdf>

Sverige och Österrike har minst lärarledd undervisningstid. Att Österrike har det kan förklaras av att deras högre utbildning i högre grad är fokuserad på deltidsstudier som kan utföras vid sidan av ett arbete, varför självstudier blir en del av flexibiliteten.

Figur 3. Antalet timmar lärarledd undervisning per vecka

Källa: Eurostudent (2021)

Den högre utbildningens relevans

När det kommer till utbildningsrelevans är även det ett begrepp som förekommer ofta men som inte har en tydlig definition. En utbildning kan vara relevant ur ett perspektiv men inte ur ett annat. Den högre utbildningens relevans behöver därför mätas utifrån olika målgrupper och sammanhang.

EU-kommissionen har undersökt definitioner av den högre utbildningens relevans för studenter och examinerade, arbetsgivare och samhället i stort i åtta länder. De delar in den högre utbildningens relevans i tre kategorier: personlig utveckling, aktivt medborgarskap och hållbar sysselsättning. Med personlig utveckling avses den högre utbildningens relevans för individens sociala, kognitiva samt psykologiska utveckling och välmående. Med aktivt medborgarskap menas hur högre utbildning kan stärka en individs förmåga att bidra till samhällsutvecklingen genom att främja demokratiska värderingar och motivation till politiskt deltagande. Hållbar anställning gäller de examinerade studenternas färdigheter att säkra och behålla en lämplig anställning.²²

Enligt EU-kommissionen mäts relevans ur ett arbetsmarknadsperspektiv genom i vilken grad examinerade studenter etablerar sig på arbetsmarknaden, deras inkomster relativt andra grupper samt om anställningen matchar utbildningens inriktning.²³ Även OECD framhäver vikten av att mäta etableringsgrad, inkomst och matchning för att avgöra utbildningarnas relevans för arbetsmarknaden.²⁴ Denna typ av utfallsindikatorer (*outcome*) visar på de direkta effekterna av utbildningssystemets resultat (*output*), det vill säga kvalifikationerna hos de examinerade studenterna.²⁵ Enligt OECD är ett av de främsta syftena med högre utbildning att ge studenter arbetsmarknadsrelevanta kunskaper och färdigheter.²⁶ OECD gör således en tydlig koppling mellan högskoleutbildningarnas relevans för arbetsmarknaden och den aspekt av kvaliteten i utbildningarna som avser vilka kunskaper och färdigheter studenter har vid examen.

²² European Commission (2018): Promoting the Relevance of Higher Education – Main Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg <https://op.europa.eu/sv/publication-detail/-/publication/59d3a999-84b9-11e8-ac6a-01aa75ed71a1>

²³ Ibid

²⁴ OECD (2017): In-Depth Analysis of the Labour Market Relevance and Outcomes of Higher Education Systems: Analytical Framework and Country Practices Report, Enhancing Higher Education System Performance, OECD, Paris

²⁵ OECD (2021): Education at a Glance 2021: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>

²⁶ OECD (2017): In-Depth Analysis of the Labour Market Relevance and Outcomes of Higher Education Systems: Analytical Framework and Country Practices Report, Enhancing Higher Education System Performance, OECD, Paris

I Sverige används begreppet relevans sällan i kombination med högre utbildning. SCB och UKÄ gör förvisso undersökningar av studenters etablering på arbetsmarknaden, inklusive lönenivåer, samt i vilken grad examinerade studenters utbildning matchar de jobb de får. Myndigheterna har i dessa rapporter konstaterat att kompetensbristen inom många områden är stor, vilket medför en hög efterfrågan på personer med vissa utbildningar samtidigt som andra har betydligt svårare att få jobb inom ett yrke som motsvarar deras utbildning.²⁷ Informationen från dessa rapporter används inte på något sätt i styrningen av den högre utbildningen.

Sverige dimensionerar inte den högre utbildningen utifrån arbetsmarknadens behov

Oavsett definition kan det konstateras att relevans i högre utbildning är kopplat till relevans för arbetsmarknaden. I flera av jämförelseländerna finns tydliga strukturer för att främja den högre utbildningens relevans för arbetsmarknaden. Det gäller inte minst vid dimensioneringen av högre utbildning. I detta avsnitt görs en översiktlig genomgång av hur respektive jämförelseland inkluderar arbetsmarknadens efterfrågan på kompetens i sina dimensioneringsprocesser.

Sverige

I Sverige är relationen mellan dimensionering och arbetsmarknadens efterfrågan svag. Mellan 1977 och 1993 var all högre utbildning i Sverige utformad utifrån antaganden om arbetsmarknadens behov av kompetens. Svårigheterna att styra högre utbildning centralt – liksom att förutsäga framtidens arbetsmarknadsbehov – ledde dock fram till 1993 års högskolereform, genom vilken lärosätena gavs frihet att själva besluta om sitt utbildningsutbud och om hur många studenter som skulle antas.²⁸

Arbetsmarknadens aktörer har varken en tydligt definierad roll eller mandat i dimensioneringen av högre utbildning i Sverige.²⁹ Dimensioneringen av den högre utbildningen styrs i stället i huvudsak av studenternas efterfrågan. Ersättningen för lärosätenas kostnader för grundutbildning baseras på antalet helårsstudenter och på studenternas prestationer, varför en utbildning förlorar sin ekonomiska bärkraft om den inte lyckas attrahera studenter. Även om lärosätena är ålagda att dimensionera utbildningarna efter både studenternas och arbetsmarknadens behov³⁰, så innebär resurstilldelningssystemet att arbetsmarknadens behov åsidosätts.

²⁷ SCB (2018): Matchningen på arbetsmarknaden – sambandet mellan utbildning och yrke https://www.scb.se/contentassets/7a1344b6af49412f992a398a594bcfa1/uf0521_2018a01_br_a40br1806.pdf

²⁸ Högskoleverket (2006): Högre utbildning och forskning 1945–2005 – en översikt <https://www.uka.se/download/18.12f25798156a345894e28c0/1487841897908/0603R.pdf>

²⁹ UKÄ (2015): Dimensionering av högre utbildning <https://www.uka.se/download/18.12f25798156a345894e4ca6/1487841875687/rapport-2015-04-22-dimensionering-hogre-utbildning.pdf>

³⁰ Styrs med ett årligt gemensamt regleringsbrev till lärosätena.

Norge

Norge dimensionerar högre utbildning likt Sverige, genom att studenternas efterfrågan är den primära grunden för dimensionering. Varje lärosäte är dock ålagt att inrätta ett *råd for samarbeid med arbeidslivet* (RSA) för samverkan med arbetslivet och kunskapsunderlag om arbetslivets behov. RSA har dock inget tydligt mandat i dimensioneringsprocessen. Deras funktion är mer inriktad på att stärka utbildnings-samverkan och att säkerställa att utbildningarnas innehåll är relevant för arbetslivet.³¹

Danmark

Danmark gör en tydlig koppling till arbetsmarknadens kompetensbehov när de dimensionerar högre utbildning. 2014 gjordes en reform som innebär att varje lärosäte är ålagt att se till att antalet antagna studenter inom olika områden är i nivå med samhällets efterfrågan på utexaminerade inom dessa. Finns det inte tillräckligt behov på arbetsmarknaden av personer inom en viss utbildning så har den danska ackrediteringsinstitutionen ACE Danmark möjlighet att häva examenstillståndet för utbildningen.³²

Beräkningen av arbetsmarknadens efterfrågan på kompetens utgår från ett antal principer. Om nyutexaminerade haft markant hög arbetslöshet³³ under minst sju av de tio senaste åren fastställs ett tak för hur många som kan antas till en utbildning. Överskrider lärosätena dimensioneringen reduceras anslagen med motsvarande procentandel som överintagningen utgör av årgångens samlade antagning. Samtidigt är systemet strukturerat så att lärosäten inte behöver anpassa sig efter taket om det finns en särskild efterfrågan på personer med den aktuella utbildningen lokalt.³⁴

Vidare är resurstilldelningssystemet i Danmark anpassat efter arbetsmarknadens efterfrågan, där 7,5 procent av resurserna utgör resultatanslag och fördelas utifrån studenternas övergång till arbete samt hur snabbt studenterna avslutar sina studier. De här reformerna tycks fungera tämligen väl. Mellan 2013 och 2016 ökade utbudet på icke-dimensionerade utbildningar, alltså av arbetsmarknaden efterfrågade utbildningar, med 7 procent samtidigt som de dimensionerade utbildningarna, alltså de av arbetsmarknaden mindre efterfrågade utbildningarna, minskade. Studenternas sökmönster har följt samma trend.³⁵ Då reformen av resurstilldelningssystemet trädde i kraft 2019 har denna trend rimligtvis fortsatt efter 2016.

³¹ NIFU (2019): Styrkt eller søkerstyrt? En undersøkelse av hvordan universiteter og høyskoler dimensionerer sine studietilbud, <https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/bitstream/handle/11250/2608250/NIFUrapport2019-15.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

³² Tillväxtanalys (2019): Dimensioneringsmekanismer i högre utbildning – Några internationella exempel, https://www.tillvaxtanalys.se/download/18.62dd45451715a00666f270b7/1586367569956/Tillvaxtanalys_Kortrapp_Dimensioneringsmekanismer_hogre_utbildn.pdf

³³ Med "markant hög arbetslöshet" avses om nyutexaminerade har minst två procentenheter högre arbetslöshet än genomsnittet för samtliga nyutexaminerade från högre utbildningar

³⁴ Uddannelses- og Forskningsministeriet (2022): Modelbeskrivelse, <https://ufm.dk/uddannelse/videregaende-uddannelse/dimensionering/ledighedsbaseret-dimensionering/modelbeskrivelse>

³⁵ Uddannelses- og Forskningsministeriet (2018): Evaluering Af den ledighedsbaserede dimensioneringsmodel, <https://www.ft.dk/samling/20171/almdel/UFU/bilag/122/1903516.pdf>

Österrike

Österrike har inga särskilda principer för dimensionering men utbudet av den högre utbildningen styrs ändå i hög grad av arbetsmarknadens efterfrågan, inte minst för att näringslivet i hög grad är involverat i och finansierar utbildningarna. 57 procent av de stora företagen i Österrike investerar strategiskt i högre utbildning, vilket kan jämföras med genomsnittet i EU som är 33 procent. Det ger en indikation på graden av arbetsmarknadsinflytande i den högre utbildningen.³⁶ Det kan också vara en förklaring till att Österrike, som framgår av figur 1, investerar en relativt hög andel av sin BNP i högre utbildning.

Nederländerna

I Nederländerna dimensioneras utbildningar sedan 1992 av såväl lärosätena som näringslivet.³⁷ 2018 trädde förordningen om makroeffektivitet för högre utbildning i kraft. Syftet med denna är att åstadkomma en mer målinriktad och effektiv utbildning i Nederländerna och att undvika överetablering inom vissa utbildningar och ämnesområden. Effektivitet i detta sammanhang avser dels utbildningens akademiska kvalitet, dels hur väl förberedda examinerade studenter är för arbetsmarknaden.³⁸ Vid utveckling av nya utbildningsprogram granskas dessa av kommittén för effektiv högre utbildning³⁹ tillsammans med den nederländska ackrediteringsorganisationen.⁴⁰ En bedömning görs sedan utifrån förutsättningar att bedriva utbildningen med en hög akademisk kvalitet, inklusive om det finns ett behov av utbildningen på arbetsmarknaden och som inte tillgodoses av redan befintliga kurser och utbildningar.⁴¹

Nederländerna och Irland har ett stort arbetsmarknadsinflytande i den högre utbildningen

En annan viktig aspekt ur ett relevansperspektiv är vilket inflytande arbetsmarknaden har i den högre utbildningen generellt, inte bara vid dimensionering. Ett stort arbetsmarknadsinflytande kan indikera att arbetslivet har en tydlig roll som beställare av högre utbildning.

I Sverige är företrädare från arbetsmarknaden representerade inom lärosätena på olika sätt. Regeringen utser till exempel, på förslag av lärosätena, arbetsmarknadsföreträdare på central nivå. Det finns också ofta företrädare från arbetsmarknaden representerade i fakultetsstyrelser eller fakultetsnämnder, men det varierar mellan lärosätena. Deras roll och mandat är ibland oklara men tenderar oftast att vara mer

³⁶ Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung (2017): Wirtschaftliche und gesellschaftliche Effekte von Universitäten, https://www.wifo.ac.at/pubma-datensaetze?detail-view=yes&publikation_id=60794

³⁷ Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (Lagen om högre utbildning och vetenskaplig forskning)

³⁸ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041061/2018-06-26>

³⁹ de Commissie Doelmatigheid Hoger Onderwijs (CDHO)

⁴⁰ de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO)

⁴¹ Overheid (2003): Toetsingskader nieuwe opleidingen hoger onderwijs (OCW), <https://wetten.overheid.nl/BWBR0015216/2003-05-25#Circulaire.divisie2>

fokuserade på utbildningarnas innehåll liksom att utgöra en områdesbevakning. Av en rapport från UKÄ framgår i alla fall att arbetslivsföreträdarna sällan driver frågor om vare sig utbildningsutbud eller hur många studenter som ska antas.⁴²

Norge har liksom Sverige system där företrädare från arbetsmarknaden finns representerade på olika nivåer på lärosätena. I Norge finns som beskrevs i föregående avsnitt ett RSA på varje lärosäte. Dessa har i uppgift att främja samverkan med arbetslivet och att bidra med kunskapsunderlag om arbetslivets behov. Den norska förvaltningsmyndigheten NOKUT (*Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen*) anser dock att RSA inte har etablerat sig som en drivkraft för ökad arbetslivskontakt och att det finns ett för ensidigt fokus på att främja forskning och publikationer, vilket gör att arbetslivsanknytningen nedprioriteras.⁴³

I Danmark är varje lärosäte sedan 2007 ålagt att ha så kallade *aftagerpaneler*⁴⁴ med externa intressenter och ledamöter.⁴⁵ Dessa har i syfte att skapa en löpande dialog om fakultetens utbildningar med företrädare för arbetslivet.

I Irland utgår högskolepolitiken från en nationell strategi för högre utbildning som lanserades 2011. Vid utvecklingen av denna inhämtades över 100 bidrag från akademi, näringsliv och offentlig sektor för att identifiera de tre viktigaste förändringarna för den högre utbildningen i landet samt möjliga hinder mot att uppnå önskade förändringar.⁴⁶ Strategin gör tydligt att den högre utbildningen ska ha en inriktning mot STEM-ämnen (Science, Technology, Engineering and Mathematics) för att svara mot både nationell och internationell efterfrågan på kompetens samt svara mot den tekniska inriktningen hos ledande företag på Irland.⁴⁷ Till följd av rekommendationer i strategin etablerades ett antal yrkesinriktade tekniska universitet med program som är regionalt anpassade efter sociala och ekonomiska behov.⁴⁸ I strategin framhålls också högskolesektorns ansvar för samverkan och att stärka kunskapsöverföringen till det omgivande samhället för att därigenom främja landets ekonomiska utveckling. Strategin är ett tydligt uttryck för arbetsmarknadsinflytande och synen på arbetsmarknadens roll som beställare av högre utbildning.

I Nederländerna kännetecknas arbetslivets inflytande av etablerade strukturer för flerpartsdialog. Dialogstrukturerna fungerar som kanaler genom vilka den nederländska regeringen och dess myndigheter säkerställer förståelse för, och vid behov eventuella anpassningar till, olika sektors utmaningar och behov. Samma dialogbaserade strukturer används för att kommunicera arbetsmarknadens kompetensbehov till sektorn och säkerställa en

⁴² UKÄ (2015): Dimensionering av högre utbildning <https://www.uka.se/download/18.12f25798156a345894e4ca6/1487841875687/rappport-2015-04-22-dimensionering-hogre-utbildning.pdf>

⁴³ NOKUT (2015): Arbejdslivsrelevans i høyere utdanning – Undersøkelse om universiteters og høyskoleers arbeidslivskontakt og studienes relevans for arbeidslivet https://www.nokut.no/contentassets/9989482e51f1473786a8037c4b71b46d/haakstad_jon_og_kantardjiev_kim_arbejdslivsrelevans_i_hoyere_utdanning_2015-1.pdf

⁴⁴ Det danska ordet *aftagere* kan närmast översättas till *avnämare*

⁴⁵ Metoder för relevansbedömning av utbildningar (MERUT) <https://k3-projekten.se/wp-content/uploads/2020/12/MERUT-slutrapport-201010.pdf>

⁴⁶ <https://hea.ie/policy/he-reform/overview/>

⁴⁷ The Irish Department of Education and Skills (2011): National Strategy for Higher Education to 2030 - Report of the Strategy Group <https://hea.ie/assets/uploads/2017/06/National-Strategy-for-Higher-Education-2030.pdf>

⁴⁸ HEA (2022): New Technological Universities are being created under the reforms set out in Ireland's National Strategy for Higher Education, <https://hea.ie/policy/he-reform/technological-universities/>

arbetsmarknadskoppling i den högre utbildningen. Tillsammans med de lagar och förordningar som styr dimensioneringen av utbildningsutbudet bidrar detta till att den högre utbildningen i mycket hög grad tar sin utgångspunkt i arbetsmarknadens behov. Arbetsmarknadens parter rådfrågas alltid inför potentiella lag- eller policy-förändringar.

Österrike präglas genom sina *Fachhochschulen* (FH) av ett tydligt arbetslivsinflytande i den högre utbildningen. FH kan i hög grad jämföras med yrkeshögskolan i Sverige, men genom en reform 2006 fick FH-utbildningar samma status som universitets-examina på grundnivå.^{49,50} FH är mindre teoretiska än vanliga universitet, och fokus ligger på tillämpat lärande som ska göra det möjligt för studenter att få kunskaper som är direkt relaterade till framtida jobb. Det finns FH som finansieras och styrs av Wiens handelskammare, vilket kan ses som ett exempel på vikten av arbetslivets involvering i FH.⁵¹

Etableringen på arbetsmarknaden bland nyexaminerade i Sverige är förhållandevis låg

En viktig aspekt för att bedöma utbildningarnas relevans ur ett arbetsmarknads-perspektiv är studenternas etablering på arbetsmarknaden efter avslutade studier. Etableringen kan mätas genom flera olika indikatorer. Nedan redogörs för arbetslöshet och sysselsättning efter avslutade studier i jämförelseländerna, följt av ett resonemang kring matchningen på arbetsmarknaden. Därefter redogörs för ingångslön och avkastningen på den högre utbildningen i jämförelseländerna.

Figur 4 illustrerar andelen arbetslösa 2016 bland examinerade med högre utbildning 3 år efter examen. Figuren utgår från ILO:s definition av arbetslöshet, där en person utan arbete under referensveckan som är tillgänglig att börja arbeta inom de närmsta två veckorna och som aktivt har sökt jobb någon gång under de senaste fyra veckorna anses vara arbetslös.⁵² I figuren specificeras detta vidare till personer mellan 20 och 34 år som tagit sin examen för tre år sedan. Nederländerna uppvisar med 1,4 procent klart lägst arbetslöshet 3 år efter examen. Att den högre utbildningen i Nederländerna i hög grad är utformad för att möta arbetsmarknadens behov torde vara en bidragande faktor till detta.

Danmark, som liksom Nederländerna har gjort stora reformer för att i hög grad utbilda utifrån arbetsmarknadens kompetensbehov, har den näst lägsta arbetslösheten bland examinerade 3 år efter examen.

⁴⁹ Derstandard (2006): Zusatz "FH" bei Fachhochschul-Abschlüssen nicht mehr verpflichtend <https://www.derstandard.at/story/2362056/zusatz-fh-bei-fachhochschul-abschluessen-nicht-mehr-verpflichtend>

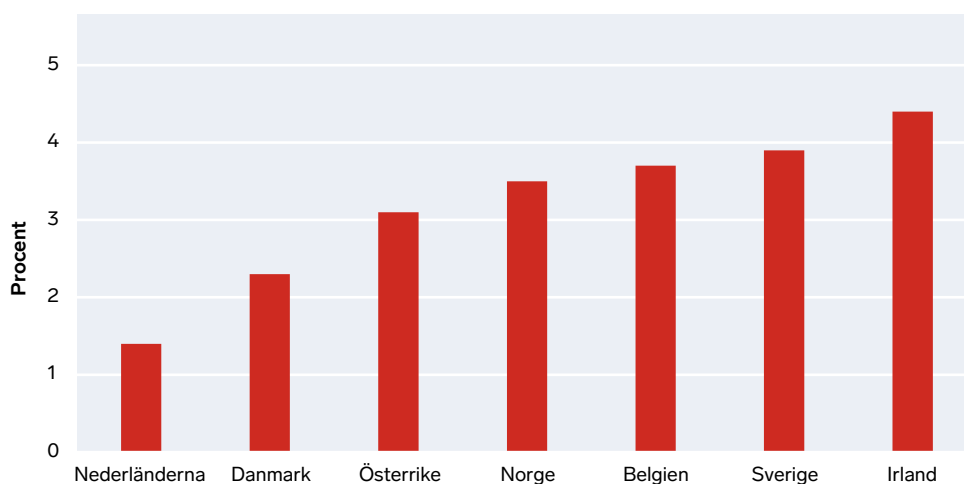
⁵⁰ Faugert & Co Utvärdering (2020): Utredning om mulig parallell struktur i nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring, https://www.technopolis-group.com/wp-content/uploads/2020/11/NOKUT_2020_Utredning-om-mulig-parallell-struktur-i-NKR_uppdaterad.pdf

⁵¹ Studieren (u.å): Fachhochschulen in Österreich <https://www.studieren.at/fachhochschule/>

⁵² Eurostat – Statistics explained, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics#Unemployment_in_the_EU_and_the_euro_area

Sverige har den bland jämförelseländerna näst högsta arbetslösheten bland examinerade 3 år efter examen. Att nästan 4 procent av de med en högre utbildning är arbetslösa 3 år efter examen bör ses som en tydlig indikation på att vissa utbildningars relevans för arbetsmarknaden brister. Detta blir särskilt allvarligt mot bakgrund av att tre av tio rekryteringsförsök i Sverige misslyckas till följd av att företagen inte hittar rätt kompetens.⁵³ Drygt sju av tio företag tycker att det är svårt eller mycket svårt att rekrytera personer med en högskoleutbildning.

Figur 4. Arbetslöshet 3 år efter examen

Källa: Eurostat (2016)

Figur 5 visar hur sysselsättningsgraden 1–3 år efter avslutad examen har utvecklats för personer mellan 20 och 34 års ålder under perioden 2012–2021. Sysselsättningsgraden anger vilken andel av befolkningen, i detta fall personer mellan 20 och 34 år med examen från högre utbildning, som har en anställning.⁵⁴ Nederländerna har högst sysselsättningsgrad med strax över 94 procent. Den har dessutom ökat över tid. I Danmark har sysselsättningsgraden ökat med 5 procentenheter mellan 2017 och 2021, vilket kan ses i ljuset av reformen om dimensionering av högre utbildning som genomfördes 2014.

Den största sysselsättningsökningen 2012–2021, drygt 9 procentenheter, står Irland för. Denna ökning sammanfaller med implementeringen av deras nationella strategi för högre utbildning, som lanserades 2011 och som därefter pekat ut tydliga mål och prioriteringar i den irländska högskolepolitiken.

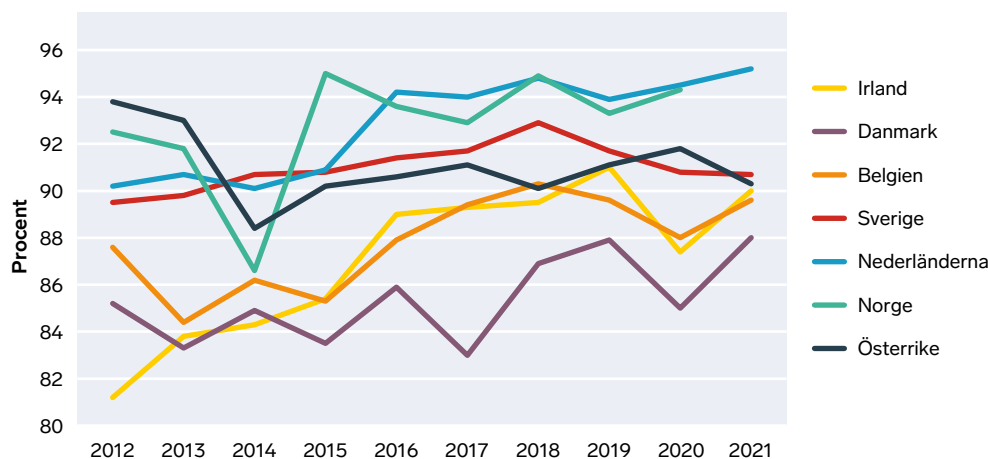
Sverige uppvisar minst förändringar i sysselsättningsgrad bland jämförelseländerna. 2021 hade knappt 91 procent av personer som var 20–34 år gamla och med högre utbildning en anställning 1–3 år efter avslutad examen. Detta är intressant att reflektera

⁵³ Svenskt Näringslivs (2022): Växande rekryteringshinder ett allt större problem – Rekryteringsenkäten 2021/2022 https://www.svensktnaringsliv.se/bilder_och_dokument/rapporter/boqag2_rekryteringsenkaten2021-22pdf_1182985.html/Rekryteringsenkaten.2021-22.pdf

⁵⁴ Eurostat – Statistics explained https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Employment_rate

över. Sverige är nämligen det land av jämförelseländerna som har gjort minst reformer inom högskolepolitiken, och det enda som saknar reformer som direkt syftar till att möta arbetslivets kompetensbehov eller öka studenternas genomströmning.

Figur 5. Sysselsättningsgrad 1–3 år efter avslutad examen

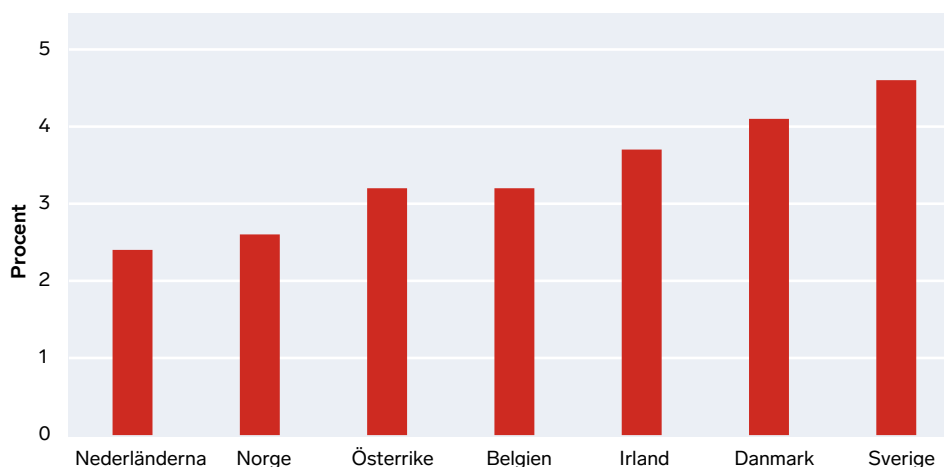
Källa: Eurostat

Arbetslösheten bland högskoleutbildade generellt är högst i Sverige

En ytterligare indikator som kan illustrera hur relevant den högre utbildningen är i relation till arbetsmarknaden är arbetslösheten bland högre utbildade generellt. Arbetslösa definieras här som personer utan arbete men som aktivt söker arbete och som är tillgängliga för att börja arbeta.⁵⁵ Som framgår av figur 6 har Sverige 4,6 procents arbetslöshet, vilket är den högsta andelen bland jämförelseländerna. Siffran kan jämföras med Nederländerna där motsvarande arbetslöshet uppgår till hälften. Att Nederländerna sticker ut positivt ligger i linje med det arbetsmarknadsinflytande den högre utbildningen i Nederländerna präglas av.

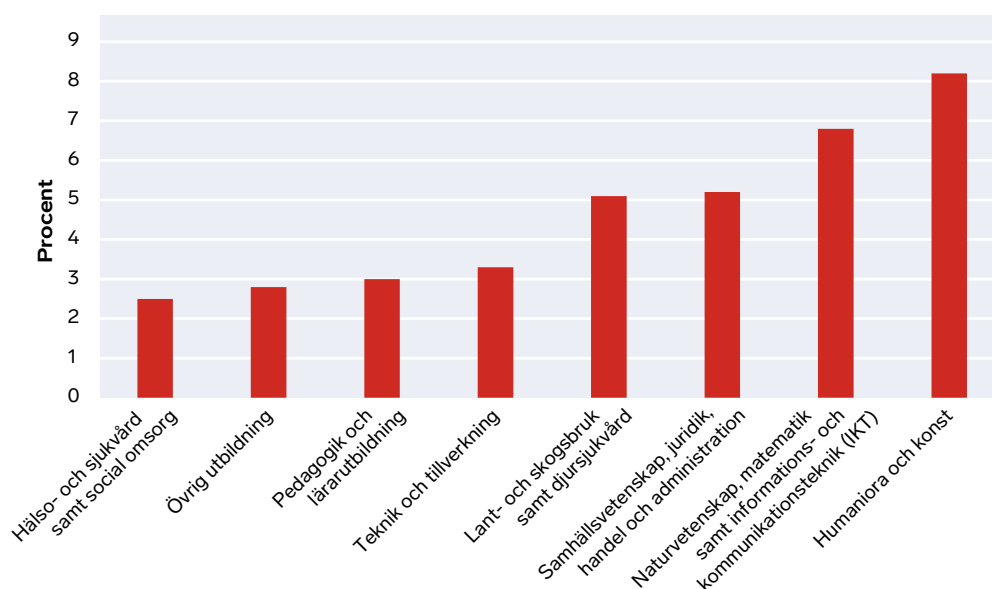
Även Österrike har en låg arbetslöshet bland de med högre utbildning, 3,2 procent. En bidragande orsak kan liksom för Nederländerna vara det starka arbetslivsinflytandet, inte minst genom deras FH som är väl anpassade till och ofta är finansierade av aktörer på arbetsmarknaden. Studenter på FH-utbildningar kan dessutom genomföra sin utbildning samtidigt som de arbetar, vilket underlättar såväl etableringen på arbetsmarknaden efter avslutade studier som det livslånga lärandet i de fall det är fråga om fortbildning eller vidareutbildning.

⁵⁵ OECD Data. <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rates-by-education-level.htm>

Figur 6. Arbetslöshet bland individer med högre utbildning

Källa: OECD (2021)

Arbetslösheten bland högutbildade i Sverige skiljer sig dock mellan olika utbildningsområden.⁵⁶ Figur 7 illustrerar att det är högst arbetslöshet bland utbildade inom humaniora och konst. Drygt 8 procent inom denna grupp är arbetslösa, vilket är en indikation på att tillgången överskrider efterfrågan på den kompetensen på arbetsmarknaden. Detsamma gäller vissa inriktningar inom naturvetenskap och samhällsvetenskap. Flera av jämförelseländerna har uppmärksammat och implementerat reformer för att motverka liknande obalanser, med en minskad arbetslöshet inom dessa områden som följd.

Figur 7. Arbetslöshet i Sverige efter utbildningsområde

Källa: SCB (2022)

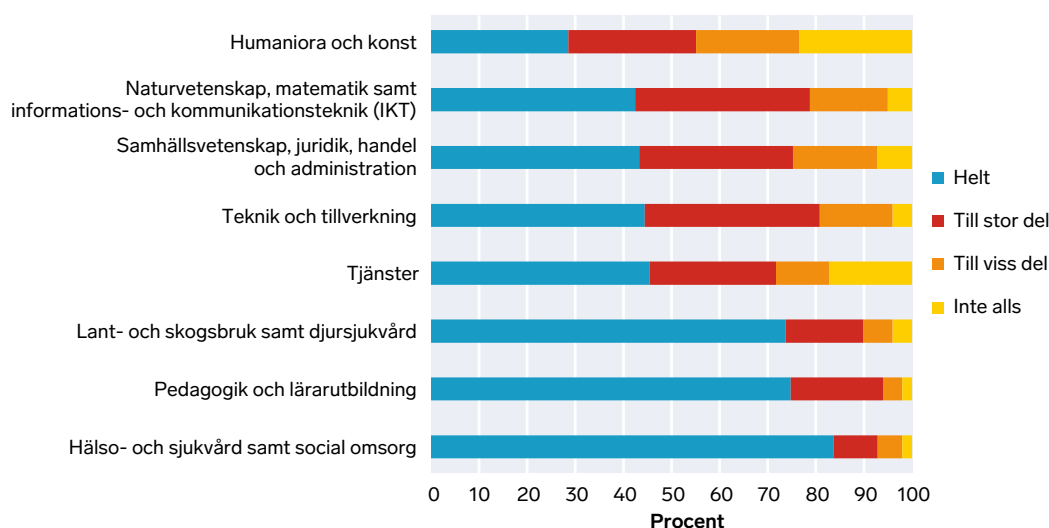
⁵⁶ Arbetslösa omfattar följande grupper: personer som var utan arbete under referensveckan men som sökt arbete under de senaste fyra veckorna (referensveckan och tre veckor bakåt) och kunde arbeta referensveckan eller börja inom 14 dagar från referensveckans slut. Arbetslösa omfattar även personer som har fått ett arbete som börjar inom tre månader, förutsatt att de skulle ha kunnat arbeta referensveckan eller börja inom 14 dagar från referensveckans slut

Matchningen på den svenska arbetsmarknaden har förbättringspotential

Att en person inte är arbetslös eller sysselsatt tre år efter examen behöver dock inte betyda att matchningen på arbetsmarknaden fungerar. Fungerar matchningen, det vill säga att personer med en högre utbildning får kvalificerade jobb efter examen, ökar produktiviteten och därmed samhällets avkastning på den investering som görs i den högre utbildningen.⁵⁷ Enligt data från OECD var 37 procent av den svenska arbetskraften felmatchad 2016. Ungefär 15 procent, varav den stora majoriteten högutbildade, hade en högre utbildning än deras arbete kräver. Motsvarande andel i Nederländerna är 12,5 procent och i Danmark 14 procent. Ännu högre andelar är missmatchade sett till inom vilket ämnesområde de verkar.⁵⁸ Det här är alltså inte ett svenskt problem, utan ett europeiskt problem. Flera av jämförelseländerna är dock medvetna om problematiken och har uppvisat en stor reformvilja det senaste decenniet i syfte att motverka dylik matchningsproblematik. Det gäller dock inte Sverige, där inga sådana reformer ännu så länge har initierats.

Figur 8 visar data från UKÄ (2018) om överensstämmelsen mellan arbete och utbildning inom olika utbildningsområden i Sverige. Bland personer som har en utbildning inom humaniora och konst anser bara drygt hälften att deras arbete helt eller delvis överensstämmer med deras utbildning. Bland utbildade inom teknik och tillverkning anser åtta av tio att deras nuvarande arbete helt eller delvis överensstämmer med deras utbildning. Det indikerar en förbättringspotential i dimensioneringen av delar av svensk högre utbildning.

Figur 8. Överensstämmer ditt jobb med din utbildning?

Källa: SCB (2021)

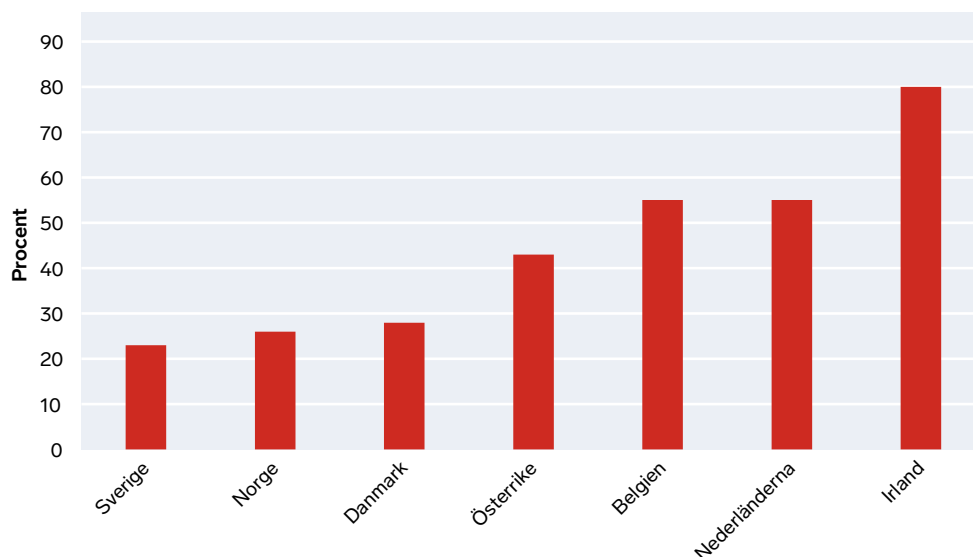
⁵⁷ European Economic and Social Committee (2018): Skills Mismatches – An Impediment to the Competitiveness of EU Businesses <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-02-18-922-en-n.pdf>

⁵⁸ Data från OECD Statistics <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MISMATCH>

Svenska studenter tjänar minst på sin högskoleutbildning

En annan indikation på högskoleutbildningarnas relevans för arbetsmarknaden är de examinerades ingångslöner. Figur 9 visar data från OECD över den relativa ingångslönen för personer med högre utbildning jämfört med de som har en lägre utbildningsnivå. Sverige har lägst relativ ingångslön. En person med högre utbildning tjänar 23 procent mer än en person utan högre utbildning. Liknande mönster gäller även Norge och Danmark, medan en högskoleutbildad i Irland får en ingångslön som i genomsnitt är 80 procent högre än en person utan högre utbildning. Detta är intressant att sätta i relation till de strategiska satsningar som har gjorts på Irland för att stärka den högre utbildningen inom STEM-ämnen i syfte att svara mot efterfrågan på kompetens hos landets teknikinriktade storföretag.

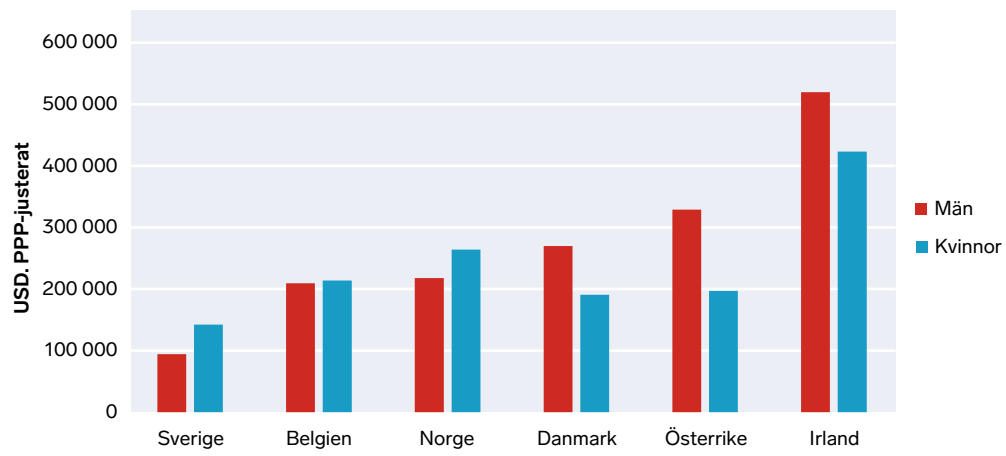
Figur 9. Relativ ingångslön för högskolestuderande

Källa: OECD (2019)

Avkastningen⁵⁹ från högre utbildning i jämförelseländerna, som visas i figur 10, följer ett liknande mönster. Av figuren framgår att Sverige har klart lägst avkastning. Irland har den högsta avkastningen – nästan tre gånger så stor som för kvinnor i Sverige och mer än fem gånger så stor som för män.

⁵⁹ Definierat som det en individ med högre utbildning i genomsnitt tjänar under sitt arbetsliv jämfört med en individ med enbart gymnasieutbildning

Figur 10. Avkastning på högre utbildning

Effektivitet i högre utbildning

Begreppet effektivitet används ofta i termer av resursutnyttjande, det vill säga vilka resultat som uppnås i förhållande till kostnaderna. Enligt ESO-rapporten ”Lärda för livet?” är en viktig del av effektiviteten att begränsa den samhällsekonomiska kostnaden av det produktionsbortfall på arbetsmarknaden som studietiden innebär. Det är därför viktigt att försöka hålla studietiden kort och studieintensiteten hög. Effektivitet ur ett arbetsmarknadsperspektiv handlar därmed till stor del om genomströmning.⁶⁰

Begreppet genomströmning används som ett paraplybegrepp som i sin tur byggs upp av ett flertal indikatorer, däribland prestationsgrad och examensfrekvens. Prestationsgraden mäter i vilken utsträckning studenterna tar de högskolepoäng de varit registrerade för en viss termin eller ett visst år, plus ytterligare tre terminer. Examensfrekvensen visar hur stor andel av studenterna på ett studieprogram som avslutar och tar ut avsedd examen inom en viss tidsperiod. Även indikatorer som åldern på de individer som slutfört sina högskolestudier samt studielängd kan ge en god indikation på den högre utbildningens effektivitet.⁶¹

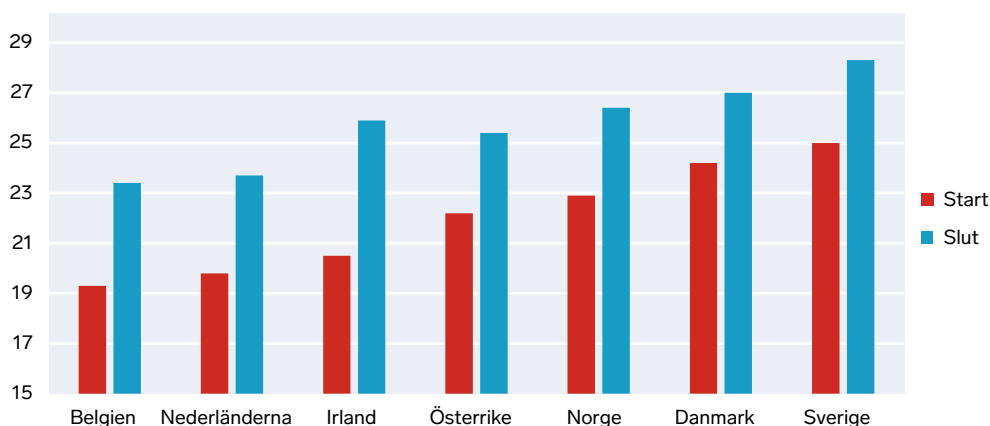
Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv innebär låg genomströmning således att resurser satsas på studenter som inte slutför sin utbildning eller slutför den senare än förväntat, vilket minskar eller i värsta fall helt raderar ut den samhällsekonomiska nyttan i förhållande till kostnaderna.

Svenska studenter påbörjar och avslutar sina studier relativt sent

Figur 11 illustrerar den genomsnittliga åldern då studenter påbörjar och avslutar sina studier på kandidatnivå. Som figuren visar är det stora skillnader mellan länderna. De belgiska studenterna påbörjar i genomsnitt högre studier vid ungefär 19 års ålder, medan de svenska studenterna i genomsnitt påbörjar högre studier vid 25 års ålder, alltså sex år senare. Detta påverkar givetvis även när de avslutar sina studier. I Belgien är studenterna i genomsnitt 23 år när de tar sin kandidatexamen, medan motsvarande ålder i Sverige är 28 år.

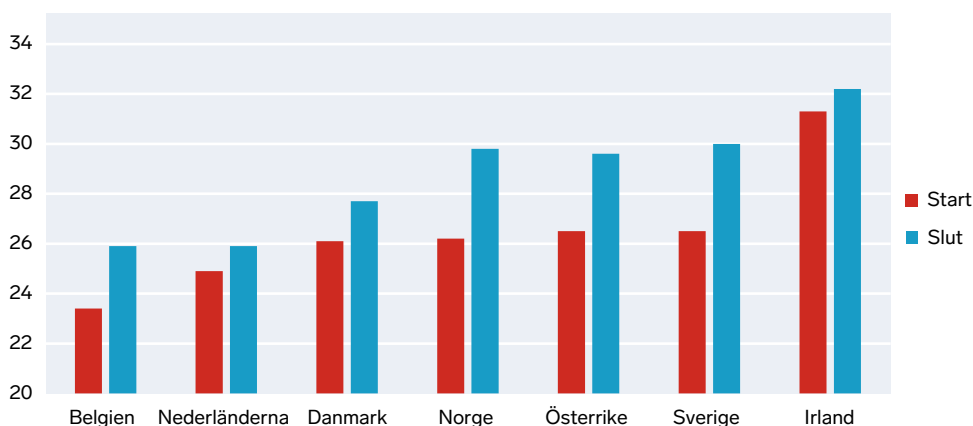
⁶⁰ Sonnerby, P. (2012): Lärda för livet? En ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning, <https://eso.expertgrup.se/wp-content/uploads/2013/07/ESO-2012-7-till-webben.pdf>

⁶¹ Riksrevisionen (2019): Resurseffektivitet och produktivitet vid Sveriges lärosäten i nordisk jämförelse, https://www.riksrevisionen.se/download/18.3373103216b691cfbc821376/1560940863445/RiR_2019_21_ANPASSAD.pdf

Figur 11. Ålder vid påbörjade och slutförda kandidatstudier

Källa: OECD (2019)

I figur 12 illustreras när studenter påbörjar respektive avslutar sina masterstudier. Studenter i Belgien påbörjar sina masterstudier vid i genomsnitt 23 års ålder och avslutar dem vid 26 års ålder. Därmed är de yngst bland jämförelseländerna när de utexamineras. Svenska studenter är i genomsnitt 30 år när de avslutar sina masterstudier. Bara de irländska studenterna är äldre, men det finns en stor skillnad – de har ofta ett glapp mellan avslutade kandidat- och masterstudier. Många irländska studenter arbetar ett antal år innan de väljer att specialisera sig på en högre nivå och har därmed redan fått in en fot på arbetsmarknaden. Ur det perspektivet blir irländska studenters masterutbildning ofta en del av det livslånga lärandet. Det bekräftas av deras nationella kvalifikationsramverk genom vilket det tydligt framgår att erfarenheter och kvalifikationer från arbetslivet valideras och tillgodoräknas när de väljer att läsa vidare på en högre nivå.

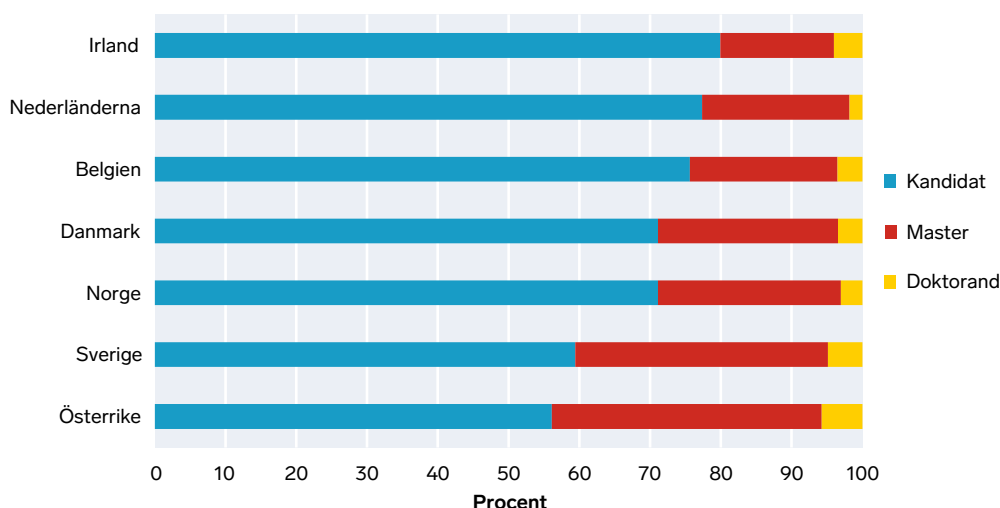
Figur 12. Ålder vid påbörjade respektive slutförda masterstudier

Källa: OECD (2019)

Ur ett effektivitetsperspektiv är en hög examensålder problematisk eftersom det förskjuter inträdet på arbetsmarknaden. För Sverige och svenska studenter är den extra problematisk ur flera perspektiv. Till skillnad mot de irländska studenterna väljer svenska studenter i hög grad att ta en masterexamen i direkt anslutning till sin kandidatexamen. De läser dessutom relativt länge. I genomsnitt tillbringar svenska studenter sex år i högre utbildning.⁶² För samhället innebär detta minskade skatteintäkter eftersom arbetslivet förkortas. För individen kan det försvåra möjligheterna att göra karriär, men framför allt påverkar det individers livsinkomster negativt. Individer från Danmark och Nederländerna, där studenterna tar sin kandidatexamen avsevärt tidigare än i Sverige, har en betydligt högre avkastning på högre utbildning (se figur 10).

Dessa effekter förstärks ytterligare genom att en relativt hög andel svenska studenter väljer att studera på masternivå, vilket illustreras i figur 13. Totalt väljer 36 procent av de svenska studenterna att studera på masternivå. Endast Österrike har med sina 38 procent en högre andel.

Figur 13. Andel kandidat-, master- och doktorandstudenter

Källa: Eurostat (2018)

Prestationsgraden bland svenska studenter skiljer sig beroende på typ av utbildning

En annan viktig indikator för att bedöma kvalitet är prestationsgraden. Denna mäter i vilken utsträckning studenter tar de högskolepoäng som de registrerar sig för. De högskolepoäng som studenten tar samma termin som kursregistreringen eller under de tre efterföljande terminerna ingår i beräkningen. Denna indikator har dessvärre inte varit möjlig att jämföra mellan länderna eftersom det är för stora skillnader i hur den beräknas – om den alls beräknas.

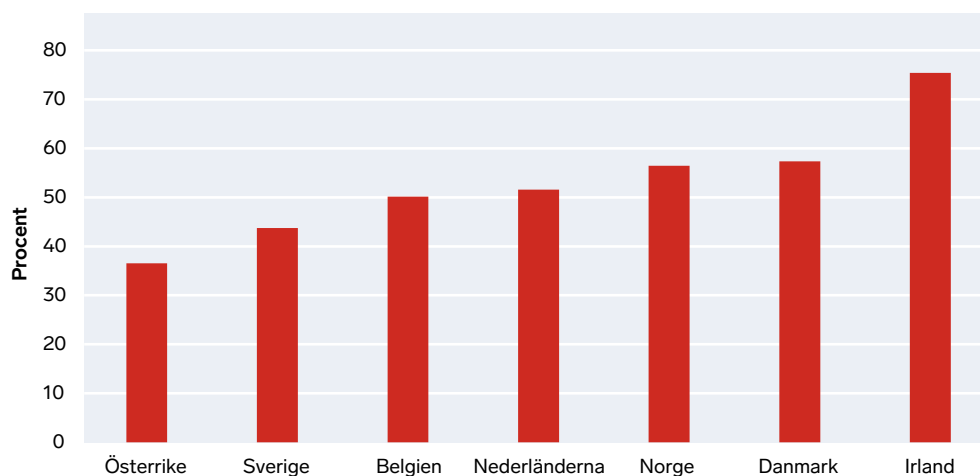
⁶² Svenskt Näringsliv (2018): Hur kan vi sänka etableringsåldern bland högskoleutbildade? https://www.svensknaringsliv.se/bilder_och_dokument/3jvpmh_hur-kan-vi-sanka-etableringsaldern-bland-hogskoleutbildadepdf_1003792.html/Hur+kan+vi+sanka+etableringsaldern+bland+hogskoleutbildade.pdf

Det finns däremot data för Sverige. Läsåret 2018/2019 var prestationsgraden i Sverige 83 procent. Den skiljer sig mellan yrkesprogram, generella program och fristående kurser. Prestationsgraden för studenter som läst fristående kurser är i genomsnitt 63 procent. Det kan jämföras med studenter som läst yrkesprogram, vars prestationsgrad var 91 procent.⁶³ Det kan diskuteras huruvida detta är bra eller dåligt, men det är bekymmersamt att studenterna har den aktuella terminen plus ytterligare tre terminer på sig att ta sina poäng och att 17 procent av studenterna efter den tiden inte avklarat sina poäng. Det leder till en eftersläpning som dessutom riskerar att förlänga studietiden.

I Sverige tar färre än hälften av studenterna examen

Examensfrekvensen, vilken illustreras i figur 14, skiljer sig mycket mellan länderna, där Sverige näst Österrike har lägst examensfrekvens på ungefär 44 procent.⁶⁴ I Irland är motsvarande andel 75 procent.⁶⁵ Att inte ens hälften av studenterna som påbörjar högre studier tar examen är problematiskt. Dels för att kompetens inte frigörs på arbetsmarknaden, dels för att examen, om än inte alltid så allt oftare, är en konkurrensfördel för företagen – särskilt om de är internationellt verksamma.

Figur 14. Examensfrekvens

Källa: UNESCO Institute for Statistics (2019)

⁶³ Data från SCB <https://www.scb.se/uf0208>

⁶⁴ Examensfrekvenser är antalet utexaminerade från grundutbildningsprogram (vid ISCED 6 och 7) uttryckt i procent av befolkningen i den teoretiska examensåldern

⁶⁵ Statistiken för Irlands examensfrekvens är från 2021; HEA (2021), <https://hea.ie/statistics/interactive-reports-articles/completion-data-release-march2021/>

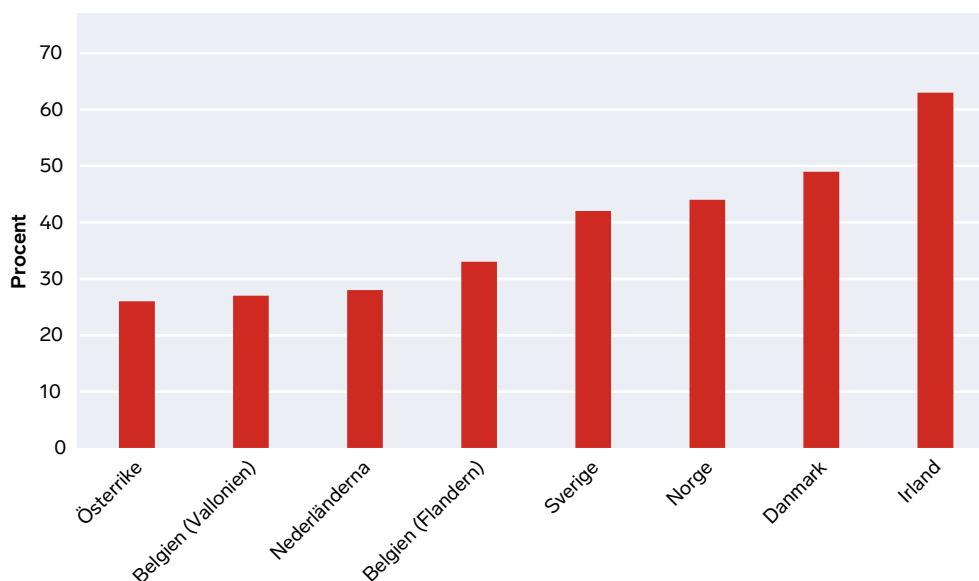
Endast fyra av tio studenter i Sverige tar examen inom avsatt tid

En annan indikator som kan ses som en indikation på effektivitet är hur stor andel studenter som klarar sin utbildning inom nominell tid, vilket illustreras i figur 15. I Sverige tar endast 42 procent sin examen inom den nominella tiden, alltså tre år för ett kandidatprogram. Detta kan jämföras med Irland, där 63 procent av studenterna gör detta.

I Danmark har andelen studenter som avslutar sin utbildning inom nominell tid ökat över tid, vilket kan kopplas till Fremdriftsreformen 2015 genom vilken en bonusmodell infördes där lärosätena fick extra anslag om en student på grundnivå utexamineras inom ett år efter normerad tid, och på avancerad nivå inom tre månader efter normerad tid. Genom reformen fick också enskilda studenter möjlighet till stipendium om de slutförde sin utbildning på kortare tid än den normerade.

Nederländerna har implementerat motsvarande incitament riktade mot studenterna genom studiestödssystemet. En del av studiestödet består av ett så kallat prestationsbidrag. Om en student tar sin examen inom en viss tid omvandlas prestationsbidraget till ett stipendium. Annars blir studenten återbetalningsskyldig.⁶⁶

Figur 15. Andel individer som tar examen inom nominell studietid

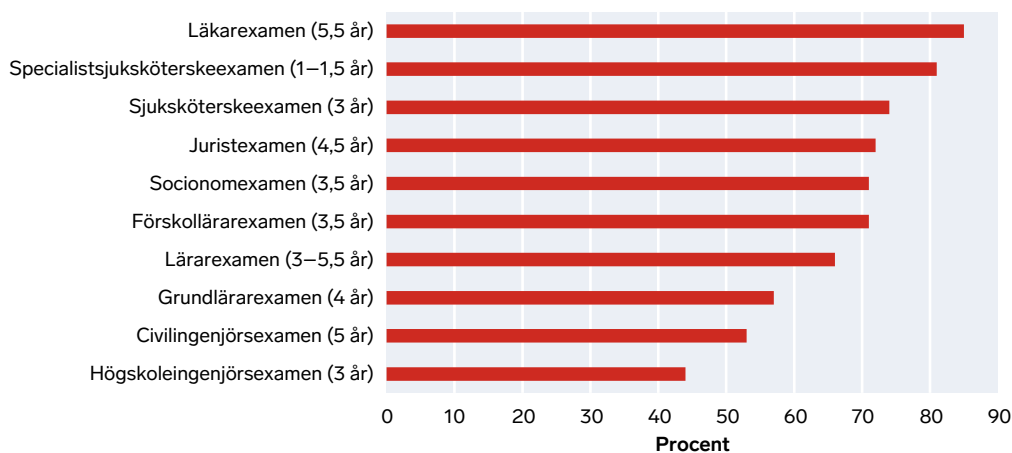

Källa: OECD (2017)

⁶⁶ Ministerie van onderwijs cultuur en wetenschap (u.å), Studiefinanciering, <https://duo.nl/particulier/studiefinanciering/gift-of-terugbetalen.jsp>

Andelen studenter som tar examen inom nominell tid skiljer sig även mellan olika utbildningar. Figur 16 illustrerar data från UKÄ över andelen studenter som tar examen inom nominell tid plus tre år inom olika yrkesprogram i Sverige. De yrkesprogram där lägst andel tar examen inom nominell tid är kopplade till ingenjör- och läraryrket, medan studenter inom vård- och omsorgsprogram i högst grad tar sin examen inom nominell tid. Detta har givetvis många orsaker, men det är icke desto mindre problematiskt ur ett kompetensförsörjningsperspektiv att så många studenter behöver längre tid än den avsedda för att avsluta sina studier eftersom det låser fast kompetensen i utbildningarna. Det kan också ses som en indikation på att det inte i första hand behövs fler platser till de här utbildningarna, utan snarast resurser för att få de studenter som redan är antagna att komma igenom utbildningarna.

Figur 16. Andel studenter som tar examen inom nominell tid + 3 år inom olika yrkesexamensutbildningar

Källa: SCB (2019/2020)

Slutsatser och reflektioner

Sammanfattningsvis kan det konstateras att kvalitet och relevans i den högre utbildningen saknar vedertagna definitioner. Det beror på att begreppen är kontextberoende – det handlar om vem som bedömer kvalitet och relevans och för vilket syfte. När Norge 2021 gjorde en statlig utredning kring kvalitet i högre utbildning poängterades att det inte går att definiera kvalitet i högre utbildning. I stället måste kvalitet mätas genom olika indikatorer som tar hänsyn till olika perspektiv. Utredningen menade vidare att effektivitet och relevans är en del av kvaliteten i högre utbildning.

Den här studien bekräftar det synsättet. Det är svårt att prata om enbart kvalitet – eller relevans – eller effektivitet. Detta blir särskilt tydligt då studien tar sin utgångspunkt i hur kvalitet, relevans och effektivitet främjar kompetensförsörjningen på den svenska arbetsmarknaden. Begreppen går in i och påverkar varandra. En slutsats är därför, precis som den norska utredningen också konstaterar, att kvalitet i den högre utbildningen behöver diskuteras i ljuset av relevans – för olika aktörer – och effektivitet, för såväl individer som för samhället.

Inom svensk högre utbildning bedöms dock kvalitet relativt endimensionellt med ett snävt fokus på utbildning sett ur ett lärosätesperspektiv och med svag eller ingen koppling till arbetsmarknadens kompetensbehov. I kvalitetssäkringssystemet ligger tonvikten på bedömningen av processer, och i princip inga indikatorer kopplar till kompetensförsörjning på så sätt att de mäter vilka arbetsmarknadsrelevanta kunskaper och färdigheter studenter har vid examen. Denna snäva förståelse och bedömning av kvalitet i högre utbildning är anmärkningsvärd mot bakgrund av att ett av de främsta syftena med högre utbildning rimligtvis måste vara att ge studenter arbetsmarknadsrelevanta kunskaper och färdigheter för att stärka deras förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden.

Svensk högre utbildning håller inte måttet sett ur ett kompetensförsörjningsperspektiv

Studiens huvudfrågeställning är om svensk högre utbildning håller måttet när det kommer till kvalitet, relevans och effektivitet sett ur ett kompetensförsörjningsperspektiv. Detta besvaras genom att göra en jämförelse mellan Danmark, Irland, Nederländerna, Norge, Sverige och Österrike, samt i vissa fall Belgien, av ett antal indikatorer. Länderna anses vara jämförbara eftersom de har liknande förutsättningar för högre utbildning som Sverige. Resultatet visar att Sverige sticker ut negativt i en majoritet av indikatorerna och positivt i ett fåtal.

Kvalitet

- Svenska studenter har relativt goda **förkunskaper** (sett som resultat från Pisa), förutom i matematik där flera av jämförelseländerna faller bättre ut. Svenska studenter kan därför, bortsett från ingenjörstudenter, antas ha relativt goda förutsättningar att bedriva högre studier.
- Sverige har haft en stabil **finansiering** av högre utbildning över tid. Den senaste tiden går det dock att se att Sverige lägger en allt mindre andel av BNP på högre utbildning. Majoriteten av jämförelseländerna investerar mer resurser.
- Svenska studenter är ganska nöjda med sina studier. I en global undersökning som mäter **studentnöjdhet** sett som till exempel studentliv, interaktion mellan studenter och lärare, antagningsprocessen och karriärmöjligheter ger svenska studenter ett relativt gott betyg, och Sverige placerar sig någonstans i mitten bland jämförelseländerna.
- **Undervisningstiden** i Sverige är kortast bland jämförelseländerna. Bara Österrike presterar på samma nivå, men Österrike har ett helt annat upplägg med mer självstudier som genomförs parallellt med arbete. Trots en relativt hög finansiering får svenska studenter i genomsnitt endast elva timmar lärarledd tid.

Relevans

- **Dimensioneringen** i Sverige utgår från studenternas efterfrågan snarare än arbetsmarknadens behov och Sverige är det jämförelseland där relationen mellan utbildningsutbud och arbetsmarknadens efterfrågan är svagast. I Danmark, Irland, Nederländerna och Österrike utgår dimensioneringen av högre utbildning från efterfrågan på arbetsmarknaden.
- Sverige är det enda land som saknar strukturer för **arbetsmarknadsinflytande** på systemnivå (det finns dock enskilda lärosäten som har upprättat egna strukturer för detta). Till skillnad mot jämförelseländerna finns därför få möjligheter för arbetslivet att påverka utbildningarna, oavsett om det gäller dimensionering eller utbildningarnas innehåll. Det riskerar att göra utbildningarna mindre relevanta och försvårar samverkan med arbetslivet.
- Hur stor andel studenter som blir arbetslösa efter avslutade studier är en viktig indikator på utbildningarnas relevans. Även här sticker Sverige ut negativt med näst högst **arbetslöshet** bland studenter 3 år efter examen och högst arbetslöshet bland högskoleutbildade personer generellt. Nederländerna och Danmark, som har en politik som tydligt indikerar vikten av att den högre utbildningen ska främja kompetensförsörjningen, har i stället den lägsta arbetslösheten bland studenter 3 år efter examen.
- När det kommer till indikatorn **sysselsättningsgrad** placerar sig Sverige ungefär i mitten bland jämförelseländerna. 2021 hade nio av tio personer i åldern 20–34 år och med högre utbildning en anställning 1–3 år efter avslutad examen. De länder som genomfört reformer som syftar till att stärka den högre utbildningens relevans för arbetsmarknaden har ökat sin sysselsättningsgrad. Sverige är det enda land i jämförelsen som inte gjort några mer genomgripande reformer som syftar till att möta arbetslivets kompetensbehov.

- Andra indikatorer för utbildningens relevans är **ingångslön** och **avkastning på den högre utbildningen**. Sverige har lägst relativ ingångslön; en person med högre utbildning tjänar 23 procent mer än en person utan högre utbildning. Sverige har också den klart lägsta avkastningen på högre utbildning bland jämförelseländerna.

Effektivitet

- Ett viktigt effektivitetsmått är när studenter **påbörjar respektive avslutar sina högskolestudier** eftersom det påverkar antalet år i arbetslivet. Svenska studenter påbörjar och avslutar sina studier senare än i något jämförelseland. De irländska studenterna är något äldre när de påbörjar sina masterstudier men med en stor skillnad – de har ofta ett glapp mellan att de avslutat sina kandidatstudier och till de påbörjar sina masterstudier, och jobbar därmed ett antal år emellan. Masterstudierna blir därför snarare en del av det livslånga lärandet. Irland har dessutom en relativt låg andel som väljer att studera på masternivå jämfört med Sverige.
- **Prestationsgraden**, det vill säga om studenterna klarar av de poäng de är registrerade för, finns inte tillgänglig för samtliga länder i studien. Prestationsgraden i Sverige skiljer sig mellan olika typer av utbildningar, men mycket tyder på att den kan förbättras och att mer resurser behöver riktas mot att få studenter att klara av sina studier. Den låga nivån av lärarledd undervisningstid riskerar till exempel att påverka prestationsgraden negativt.
- **Examensfrekvensen** säger något om vad som kommer ut ur systemet sett till vad som går in. Examensfrekvensen i Sverige är 44 procent. Den är näst lägst bland jämförelseländerna. Bara Österrike har en lägre examensfrekvens. Att inte ens hälften av studenterna som påbörjar högre studier tar examen är problematiskt och något som behöver motverkas.
- Examensfrekvensen är viktig, men lika viktigt ur ett effektivitetsperspektiv är hur stor andel av de examinerade som tar **examen inom avsatt tid**. I Sverige är det 42 procent, vilket ligger någonstans i mitten bland jämförelseländerna. Både Danmark och Nederländerna har gjort reformer på området och försöker genom resurstilldelning respektive studiestöd öka andelen som examineras inom avsatt tid.

För att summera bilden ytterligare illustrerar tabell 3 nedan hur Sverige faller ut i den internationella jämförelsen. Bedömningen har gjorts så att röd markering visar när Sverige presterar sämst eller näst sämst för den aktuella indikatorn. Gul markering visar när Sverige presterar i mitten bland jämförelseländerna, och hade Sverige i något fall presterat bland de två bästa länderna i jämförelsen hade den placeringen lett till en grön markering.

Tabell 3. Hur Sverige står sig i jämförelsen

Kategori	Indikator	Hur Sverige står sig i jämförelsen
Kvalitet	Förkunskaper	●
	Finansiering	●
	Nöjd-kund-index (studenter)	●
	Undervisningstid	●
Relevans	Dimensionering/efterfrågestyrning av utbildningsutbud	●
	Arbetsmarknadsinflytande	●
	Arbetslöshet bland högre utbildade 3 år efter examen	●
	Sysselsättningsgrad bland högre utbildade 1–3 år efter examen	●
	Arbetslöshet bland högre utbildade generellt	●
	Överensstämmelse mellan jobb och utbildning (matchning)	●
	Relativ ingångslön	●
	Avkastning på högre utbildning	●
Effektivitet	Ålder för påbörjade högskolestudier	●
	Ålder för slutförda högskolestudier	●
	Prestationsgrad	●
	Examensfrekvens	●
	Andel individer som tar examen inom nominell studietid	●

Det är ingen positiv bild som framkommer i bedömningen. Situationen behöver tas på allvar. Sverige särskiljer sig i studien genom vad som tycks vara en bristande reformvilja. Det finns flertalet utredningar inom högre utbildning de senaste decennierna som inte har lett till några reformer. Sverige saknar dessutom reformer som syftar till att underlätta kompetensförsörjningen. De andra länderna i studien har gjort, om än i varierande grad, relativt stora reformer. Och dessutom med en gemensam ansats – att öka relevansen och effektiviteten i den högre utbildningen och att underlätta kompetensförsörjningen. Det ligger väl i linje med trenden att fler länder verkar för att förändra styrningen av den högre utbildningen mot ett nytt fokus där det är centralt med ansvarsskyldighet gentemot allmänheten och att utbildningen ska komma till gagn för individer, näringslivet och samhällen. Vill Sverige följa dessa länder finns en del kvar att göra. I nästa avsnitt presenteras de reformförslag som Svenskt Näringsliv vill ska genomföras.

Politiska reformer för bättre tillgång till kompetens

För att svenska företag ska ha möjlighet att klara sin kompetensförsörjning anser Svenskt Näringsliv att det är avgörande att utbildningsutbudet i högskolan underlättar näringslivets kompetensförsörjning genom att arbetsmarknadens behov i högre grad styr utbildningsutbudet. Därtill behövs insatser för att ytterligare stimulera samverkan och utveckling. Det behövs politiska reformer som omfattar det högre utbildningssystemet. Som studien visar finns behov av att stärka kunskaperna inom STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics).⁶⁷ Därför behövs policyförslag som möjliggör för elever att i högre grad än idag erhålla relevanta förkunskaper genom hela utbildningskedjan: från grundskola till högskola.

Svenskt Näringsliv vill att följande reformer genomförs.

Högskola

- Förtydliga i högskolelagen att utbildningen vid universitet och högskolor ska dimensioneras och ha ett relevant innehåll efter både studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov.
- Öka på kort sikt utbudet inom högskolan av kurser för fortbildning och vidareutbildning för yrkesverksamma.⁶⁸
- Tillsätt en ny offentlig utredning med uppdrag att reformera högskolans resurstilldelningssystem. Utredningen ska prioritera aspekter såsom digitaliseringens möjligheter, differentiering av den högre utbildningen och insatser för att öka genomströmningen på avsatt tid. Den ska också studera insatser för ökad lärarledd undervisning med syfte att öka genomströmningen. Ett nytt resurstilldelningssystem ska dels resultera i att livslångt lärande blir ett eget verksamhetsområde för lärosätena med öronmärkt finansiering och ett anpassat regelverk, för att säkerställa ett utbud för fortbildning och vidareutbildning för yrkesverksamma. Dels ska det resultera i en samverkansbonus i syfte att premiera universitet och högskolor som framgångsrikt samverkar med samhället, arbetslivet och näringslivet kring utbildning, och som därigenom åstadkommer en bättre matchning mellan utbud och efterfrågan av kompetens.

⁶⁷ Fritt översatt naturvetenskap, teknik, ingenjörskap och matematik.

⁶⁸ Reformförslaget drivs även inom ramen för ett gemensamt partsunderlag som tagits fram med PTK och LO avseende utbildningsutbudet och validering i bland annat högskola för att matcha efterfrågan till följd av omställningsstudiestödet.

- Basera samverkansbonusen på ett antal principer som omfattar: 1) Planering och utveckling av utbildning. Här inkluderas dimensionering, kvalitet, relevans (innehåll) och format. 2) Genomförande i utbildning. Arbetslivsanknytning i olika former ska gå som en röd tråd genom hela utbildningen. 3) Efter avslutad utbildning. Etableringen på arbetsmarknaden ska ta hänsyn till studenternas anställningsbarhet och etableringsgrad.
- Skapa en oberoende analysfunktion som gör analyser och prognoser avseende arbetsmarknadens behov av utbildade inom olika utbildningsformer och med olika inriktningar, inklusive behoven av livslångt lärande. Samordningen behöver omfatta såväl nationell som regional nivå. Det är grunden för en relevant dimensionering av utbildningar på kort och lång sikt.
- Skapa incitament för lärosätena att arbeta med validering av yrkesverksammas kunskap från såväl arbetsliv som tidigare utbildningar för att möjliggöra effektivare vidareutbildning och karriärbyte.⁶⁹
- Ge särskilt ekonomiskt stöd till lärosäten för att säkerställa att spetsutbildningar som efterfrågas av hela näringslivets branscher och områden – men som har få sökande – kan genomföras.

Grund- och gymnasieskola

- Ta fram en nationell strategi för kompetensförsörjning inom STEM. Strategin bör sätta upp ett antal långsiktiga mål och förankras i en handlingsplan med insatser inom ramen för utbildningssystemet. Exempelvis behövs fortsatta insatser för att förbättra matematikundervisningen, framför allt i grundskolan. Förslagen bör innehålla åtgärder för att få fler elever på avancerad nivå, färre som inte når målen och generellt bättre matematikkunskaper för alla elever. Det behöver också skapas ökade möjligheter till spetsutbildningar inom STEM. Det kan handla om att fortsätta utöka undervisningstiden men också om ytterligare insatser för att stärka lärarnas undervisningsskicklighet genom förbättrad lärarutbildning och fortbildningsinsatser såsom Matematiklyftet.
- Öka tillgängligheten till kompletterande pedagogisk utbildning (KPU) för personer som har ämnesbehörighet men saknar lärarbehörighet, i syfte att öka utbudet av lärare med ämneskunskap i STEM. Det behövs fler som söker sig till läraryrket.
- Ge branscherna ökad makt och ökat inflytande över utbildningarnas innehåll. Gymnasieskolans dimensionering bör i högre utsträckning utgå från arbetsmarknadens efterfrågan.⁷⁰

Forskning

- Inför en rörlighetspremie (mobilitetspremie) för att öka forskarrörligheten mellan lärosäten och näringsliv, där relevanta erfarenheter från näringslivet i högre grad ska vara meriterande i fråga om anställning vid lärosäten.

⁶⁹ Ibid. Här ingår sex olika förslag avseende validering i högskolan.

⁷⁰ Framtidens yrkesutbildning – Ge branscherna makten En Reformagenda för gymnasial yrkesutbildning, januari 2022

www.svensktnaringsliv.se

Storgatan 19, 114 82 Stockholm

Telefon 08-553 430 00

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma, 2022